

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

In dit nummer:

VOORWOORD 109

A.L.Th. de Bruijne

De verzoendag voorbij?

MEDITATIEF 111

P.F. Messelink

Visioenen

J.A. Meijer 112

Blijvend rustpunt

J. van Bruggen 115

Grote verzoendag
en hemelrijk

A.L.Th. de Bruijne 118

Verzoenen of afzoenen

M.J. Rittersma 122

Pontifex Maximus

C.J. Haak 125

Vrijuit – jij ook?!

LIED VAN DE WEEK 129

A. de Heer-de Jong

Lied 262: 'Op, waakt op!',
zo klinkt het luide

en verder...

Meegelezen

THEMANUMMER Verzoening

A.L.Th. de Bruijne

DE VERZOENDAG VOORBIJ?

In dit nummer van *De Reformatie* treft u de meeste van de **toespraken** aan, die gehouden zijn op de laatste 'schooldag' in Kampen. Die vond plaats op 30 **september**. **Duf was** dit jaar **ook** de datum **waar-** op de Joden hun Grote Verzoendag vierden. Het kwam dan ook **goed** uit dat **als** thema voor deze 'schooldag' het onderwerp 'verzoening' gekozen was.

Toch **was** die samenloop **niet** de echte aanleiding voor die **keus**, in **de** kerkelijke, theologische en zelfs politieke wereld **waarin** wij als gereformeerde christenen leven, werd dit thema **de** laatste jaren **opnieuw actueel**. Vooral een **boek** van **de** (synodaal) gereformeerde hoogleraar Den Heyer en een kerkendag van de Raad van Kerken eerder dit **jaar** in Kampen maakten **de** tongen **over** dit onderwerp **los**,

Bruggenbouwers

Maar ai eerder hield een Europees convent van kerken (protestants en rooms-katholiek) in het Oostenrijkse Graz zich met het thema bezig. En nog eerder stond het al op de

agenda van de Wereldraad van Kerken. Opvallend daarbij was dat men probeerde om 'verzoening' niet eenzijdig te benaderen. Op een bepaalde manier had men zeker aandacht voor de verzoening tussen God en mensen. Daarnaast was er

veel betrokkenheid op 'verzoening' in intermenselijke relaties. Maar ook kwam er al meer oog voor de plaats van heel de schepping in Gods werk van verzoening, zeg maar de 'kosmische dimensie' van verzoening.

Wat betreft de politiek kun je denken aan twee ontwikkelingen kort na elkaar. Eerst viel de jarenlange tegenstelling tussen Oost en West weg: Europa leek een beetje meer één en sommigen hadden al verzoeningsidealen die wereldformaat aannamen. Kort daarna deden allerlei nieuwe tegenstellingen en conflicten zich voor, of vielen kleinere tegenstellingen die al lang bestonden, ineens duidelijker op. Toch is hun karakter anders dan het vroegere Oost-West-conflict. Daarin lagen de posities zo onwrikbaar vast, dat

van echte verzoening geen sprake kon zijn. Rond de recentere conflicten in de wereld zie je juist een permanente activiteit van bemiddelaars en bruggenbouwers die uit zijn op een vorm van verzoening. En bijvoorbeeld in Zuid-Afrika, in het Midden-Oosten, in sommige delen van het voormalig Joegoslavië, en in Noord-Ierland lijkt dat ook niet zonder resultaat te blijven.

Behalve deze ontwikkelingen is er ook sprake van een soort cultureel klimaat dat het thema bevordert. Voor velen heeft het 'scheidingsdenken' afgedaan: ze zoeken een nieuwe harmonie op de kleine schaal van hun eigen persoon met zijn verschillende capaciteiten en tegelijk op de grote schaal van de kosmos. Alles moet zo mogelijk met alles verzoend worden.

Positief

In en na de tijd van de Verlichting rekende de westerse cultuur af met het klassieke christelijke denken over Gods verzoening: dat zou de mondigheid van de mens tekort doen. Tot diep in deze eeuw had de christelijke verzoeningsleer geen goede papieren en werd het thema niet interessant gevonden. Maar in de laatste decennia kwam daarin een kentering: geen terugkeer naar een bijbelse visie, maar wel groeiende aandacht voor het thema 'verzoening'.

De docenten van de Theologische Universiteit wilden met het thema van de 'schooltag' enigszins inspelen op deze ontwikkelingen uit de laatste tijd. Daarbij was het niet in de eerste plaats de bedoeling om veel kritiek op anderen te uiten. Kritiek op onbijbelse opvattingen van verzoening is op z'n tijd nodig en heeft de laatste jaren ook veelvuldig geklonken. Maar de eerste inzet was toch om een eigen bijdrage te geven tot een positieve benadering en verwerking van wat de Bijbel zegt over Gods verzoening. Want al is het belangrijk om die bijbelse leer te verdedigen, nog belangrijker moet het heten om je die bijbelse leer zelf werkelijk eigen te maken, en waar dat kan je zicht erop te verbeteren. 'Verzoening' is in de eerste plaats een geschenk van God om zelf blij en verwonderd over te blijven en om eruit te leven in de praktijk van elke dag.

We hopen dat de verschillende toespraken die nu volgen, daaraan iets mogen bijdragen.

Drs. A.L.Th. de Bruijne is universitair docent Ethiek en Encyclopedie van de theologie aan de Universiteit te Kampen.

KERNREDACTIE:

DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP,
DRS. A.L.Th. DE BRUIJNE.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. BOS,
DRS. G. GUNNINK, DRS. I.D. HAARSMA,
DRS. P. HOUTMAN,
PROF. DRS. KAMPHUIS,
DRS. B. LUITEN, DRS. K. DE VRIES.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK,
J.M. DE JONG, DR. J. SMELIK,
DRS. H. VELDMAN.

REDACTIE-ASSISTENT:

H. PRINS, Buiten Nieuwstraat 86-1, 8261 AX
Kampen, Tel. (038) 3331335

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.,
Postrekening 406040 t.n.v.,
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA
Goes. Tel. (0113) 215591.

ABONNEMENT:

f 90,00 per jaar; f 49,00 per halfjaar; studenten f 74,50 per jaar (binnenland). Buitenland: f 149,00 per jaar (Europa zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn (opzegging van jaarabonnement vóór 1 november, van een halfjaarabonnement vóór 1 juni).

Losse nummers f 2,05 (excl. Porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij

de Stichting Bralectah.
Tel. (0521) 515946.

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,95 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

Ds. J. Van Amstel

De rijkdom van de kinderdoop

80 pag., ing. f 10,75

Dordt in 't kort

- is God afhankelijk van de mens? -
72 pag., ing. f 10,75

Oosterbaan & Le Cointre B.V.

Postbus 25, 4460 AA Goes, tel. 0113-215591

Verrijgbaar bij de boekhandel

M meditatief

...en zie, de aardbodem droogde op.

Gen. 8:13

...en de zee was niet meer.

Openb. 21:1

Zou Noach visioenen hebben gehad van het moment dat het luik van de ark weer open mag en van **wat** hem dan te wachten staat? Hij zal er zeker naar hebben uitgezien. Tenslotte wordt het werkelijkheid: na maandenlange opsluiting, door kilometers water gescheiden **van** de aarde, eindelijk weer op vaste grond onder een vrije hemel. De aarde droog **en** schoon en vol **beloften**: God gaat opnieuw beginnen.

Omringd door kilometers water, gescheiden van het vasteland, zit een **man**, Johannes genaamd. In eenzame **opsluiting** op het eiland **Patmos**, ingesloten omdat hij wandelde met God. Zittend aan zee krijgt hij visioenen.

'En ik zag (iets) als een zee van glas...' (Openb. 15:1)
De zee bedreigt. Hij herbergt donkere diepten. De zee **kan** als een beest tekeergaan. **Hoeve**len vonden in de golven niet de dood. En **ondanks** dijken en **deltawerken** belaaft het water toch steeds weer kust en binnenland. De zee begrenst ook en brengt scheiding. Maar **eens** zal die zee niet meer zijn. Johannes ziet een zee **van** glas: **volkomen** glad, kristalhelder. **Doorzichtig**: zijn donkere geheimen **heeft** hij

moeten prijsgeven. Getemd: tot rust gebracht, hij houdt je niet meer tegen, je wandelt er zo- maar overheen.

'En ik zag uit de zee een beest opkomen...' (Openb. 13:1)
De zee is zinnebeeldig broedplaats van de Boze. Die als een **beest tekeer** gaat, zoekend wie hij kan verslinden. Aan hem **gehoorzaamt** het beest uit de **aarde**. Hij heerst over het aardop- **pervlak** als **eens** de wateren van de vloed (Gen. 8:24). Dood **en** verderf zaaiend. Strijd voerend tegen de heiligen. Maar eens zal die zee **niet** meer zijn. Hij wordt **verzwolgen** in de poel **van** vuur. De aarde wordt eens droog en schoon en vol beloften: God

gaat opnieuw beginnen.

Wie uit de bron van **levend** water drinkt, krijgt visioenen. Een nieuwe aarde onder een nieuwe hemel. En **een** rivier van water des levens, helder als **kristal**. Omzoomd door bomen des levens met **bladeren** tot genezing der **volkeren**. Leven, leven en nog eens leven. Ooit wordt dat werkelijkheid.

Ds. P.F. Messelink is predikant van de Gereformeerde Kerk van Goes.

In de kerk of in de hemel

Onder die titel hield ik op **de schooldag een toespraak waarin ik** vooral inging op de vraag aan wie de 'bediening der verzoening' is toevertrouwd. Bij de nabespreking op de schooldag, maar ook gedurende enkele dagen daarna bleek, dat mijn toespraak nogal wat **vragen had opgeroepen. In mijn verhaal had ik namelijk gesteld dat m.i. uit de Bijbel niet hard te maken is, dat de bediening der verzoening exclusief is toevertrouwd aan dominees. Voor veel luisteraars riep dat de vraag op, wat dan nog het eigene van het predikambt is. Een vraag waar ik in mijn toespraak niet veel aandacht aan kon besteden.**

Het leek me daarom niet verstandig mijn toespraak zonder meer te publiceren. Ik zou er opnieuw vragen mee kunnen oproepen. Om die reden wordt mijn verhaal niet in dit nummer afgedrukt. Intussen lijkt het me wel belangrijk, als de vraag in kwestie toch nog eens aandacht krijgt. Zo de Here wil zal ik mijn schooldagtoespraak over een poosje in dit blad publiceren, maar dan in een wat breder verband, zodat ik ook de gelegenheid heb nader in te gaan op vragen die mij mondeling en schriftelijk rond dit onderwerp gesteld zijn. Ik hoop over enkele maanden in de gelegenheid te zijn in een paar artikelen op dit onderwerp terug te komen.

C.J. de Ruijter

Sommige dingen vergeet je nooit meer. Ik dwaalde door het Colosseum, dat reusachtige amfitheater in het oude Rome waar toeristen zich aan vergapen. En dat zeker indruk maakt als je iets meer van de oude geschiedenis weet. Dit enorme gebouw had aan duizenden toeschouwers plaats geboden, wanneer tot vermaak van het publiek, gladiatoren elkaar op leven en dood bestreden. Of wanneer bandieten of andere paria's voor de leeuwen werden gegooid. Ik had hun ondergrondse kooien bekeken en de liften waarmee ze naar boven werden gebracht om hun vreselijke werk te doen.

Dat witte kruis

En toen zag ik opeens langs de rand van het strijdperk dat witte kruis. ik vroeg waar dat voor diende. 'Oh', zei een gids, 'dat markeert de plek waar ooit Ignatius, een christen, stierf.' Er ging een schok door me heen. Ignatius, die kende ik goed. Over hem had de meester op de lagere school verteld bij kerkgeschiedenis. 'Die oude dominee, jongens, die stond voor z'n geloof. En toen het erop aan kwam, had hij er geen moeite mee om te sterven voor z'n Heiland. Hem verlooehen, nee dat kon hij niet!' Ademloos hadden wij geluisterd. Vol bewondering voor die oude man die zo gelovig was. En zo dapper. Spannend was het geweest dat verhaal. En we hadden nog wel een uur door willen luisteren. Nu stond ik hier in het felle zonlicht. En ik keek naar de plek, waar hij stierf. ik huiverde. Alle romantiek was nu weg. Het gruwelijke

van zijn dood kwam heel dicht bij. En ik dacht: 'Zou ik dat kunnen? Zou ik mijn leven willen geven voor mijn geloof? Waar sterft een mens voor die het leven lief heeft? Voor idealen? Voor overtuigingen, voor een geloof? Nou, dan moet dat geloof wel heel veel voor je betekenen!' Op dat moment was het of ik de stem van m'n meester weer hoorde: 'Ignatius, jongens, stierf voor zijn Heiland'. En ik besepte het ineens: hij stierf niet voor iets, hij stierf voor iemand.

Andere taal

Ik moest aan deze ervaring denken, toen ik in m'n vakantie het geruchtmakende boek las van professor Den Heyer over Verzoening. 'Bijbelse notities bij een omstreden thema' stond op het kaft. En ik had een 7e druk in m'n handen, terwijl het boek pas vorig jaar was uitgekomen.'

Je hoeft niet ver in dit boek te lezen

om te begrijpen waarom het zo omstreden is. Alles wat ons geloof tot christelijk geloof maakt, wordt in dit boek ontkend. Verzoening? Ja, maar dan in het horizontale vlak. Geen sprake van dat Christus gestorven zou zijn 'tot een volkomen verzoening voor al onze zonden'. Dat spreekt voor een modern mens toch ook vanzelf. Den Heyer formuleert het heel suggestief: 'Hoe kan de dood van iemand uit een verleden voor mij die vele eeuwen later leeft, heil en redding brengen?'² 'Bijbelse notities'. Maar denk bij bijbel nou niet aan Gods Woord. 'Het Woord van God is voluit mensenwoord'. 'De bijbel komt niet 'van boven', maar 'van beneden'. 'Het boek bevat geen 'openbaringen' die eeuwigheids-waarde bezitten'.³ Nee, in dit boek 'vertellen mensen van hun ervaringen en hun emoties, over hun geloof en hun wanhoop, ze vertellen van God die zij soms even zien en die soms ook voor hen verborgen is en blijft'.⁴ Maar Jezus dan, wat moet ik dan van Jezus geloven en op wiens gezag? Wel op gezag van mensen als professor Den Heyer moeten we geloven dat 'op aarde niet de Christus van de twee natuurleer rondwandelde, doelbewust op weg naar het kruis om daar het zoenoffer voor de zonden der mensheid te brengen'. Nee, in Jezus ontmoeten we een mens onder de mensen. Met bijzondere gaven, dat wel. En inspirerend, dat wel. Maar een mens en zeker geen God. Of, zoals de hoogleraar het in een interview zegt, in aansluiting bij een door hem bewonderd gedicht: voor mij is Jezus steeds meer geworden die Joodse man uit het jaar

Wel heeft hij via Jezus God gevonden

den. Maar dat geldt voor hem. Jezus is zeker niet de enige weg. Voor een Jood **ligt** het anders. En bij andere godsdiensten ligt dat anders.

Een felcontrast

Wie zoiets leest, huivert. **Deze** broeder is alles kwijt. De Bijbel is Gods Woord niet meer. En Jezus is zijn Verlosser niet meer. Maar hij blijft er heel rustig onder. En het enige wat hij vraagt is een **beetje** ruimte voor zijn opvattingen van vandaag, die morgen weer anders kunnen **liggen**.⁶ En als 't u blijft geen jacht op **vermeende ketterijen**. Dat past niet bij een God van Liefde en **genade**.⁷

Een fel contrast: het vaste geloven van Ignatius en het onzekere zoeken van Den Heyer. Twee werelden die elkaar nauwelijks raken. Wie zal, als hij gelooft wat deze hoogleraar schrijft, nog sterven voor zijn ideeën? Die er vandaag zo en morgen zus uit zien. Zo'n glijdende waarheid daar geef je je leven toch niet voor?

Ignatius de Christen

Kunt u zich voorstellen dat ik graag met u wil spreken over Ignatius? Over zijn leven, zijn **sterven**, zijn **geloof**? Misschien kan het u en mij bemoedigen. En ons aansporen om op de goede **weg te blijven**? Want denk als 't u blijft niet, dat wij **immuun** zijn voor dit soort ideeën. Waarschuwingen tegen dwaalleraars staan niet voor niets in de Bijbel.

Voor een ontmoeting met Ignatius moet ik **met** u teruggaan naar het allereerste begin van de christelijke kerk. **Wanneer** de Romeinen in het jaar 70 **Jeruzalem** verwoesten, wordt Ignatius predikant in de wereldstad Antiochië. Mogelijk heeft hij in **zijn** jonge jaren de apostel Paulus nog wel meegemaakt, die immers vanuit Antiochië z'n **zendingsreizen** maakte. Of Petrus, die in deze metropool door z'n collega moest worden terechtgewezen. Dit

was ook de stad waar de uit **Jeruzalem** gevluchte gelovigen voor het eerst Christenen genoemd werden. Ja, Ignatius heeft het vanaf het begin heel goed begrepen: hij was een Christen, geen Jezuiet. 'Zijn Meester **was** niet slechts mens, Hij was ook God. In die overtuiging heeft hij zo'n **veertig** jaar als predikant mogen werken in Antiochië, smeltkroes van beschavingen en centrum van **christelijke** hoop. Maar dan, als de laatste **apostel** gestorven is en de tweede eeuw is aangebroken, wordt de inmiddels op leeftijd gekomen predikant bij een korte christenvervolgung gearresteerd. En omdat **men** in hem een belangrijk leider ziet van die nieuwe beweging die de eenheid van het **rijk verstoort**, wordt hij opgestuurd om in Rome te sterven. Voor de leeuwen met die man!

Het is een vreselijke reis geworden voor de oude Ignatius. De soldaten die hem begeleiden op z'n lange tocht dwars door **Klein-Azië**, gedragen zich als beesten. En worden alleen **maar geïrriteerd** door de vriendelijkheid van die oude Christen.⁹

Ignatius' geheim

Slechts **een** enkele keer **wordt** hem een wat langere rustpauze gegund. In Smyrna **krijgt** hij gelegenheid om de plaatselijke gemeente te **ontmoeten** en in het bijzonder z'n collega Polycarpus. Daar komen ook afgevaardigden uit naburige gemeenten Ignatius opzoeken. Overal in het kerkverband heeft men gehoord van de **trieste** reis die de predikant moet **maken**. En overal leeft men **hartelijk mee**. In Smyrna schrijft Ignatius een paar brieven aan de kerken die zo fijn hun meeleven hebben betuigd: **Efeze**, Tralles en Magnesia. Tegelijk stuurt hij **een** brief vooruit naar Rome om de broeders daar te vragen geen pogingen te doen hem vrij te krijgen. Ik wil graag voor mijn Heiland sterven, schrijft hij. Brieven schrijft hij opnieuw, als **hij** een tijdje later in Troas is gearriveerd. Dm bedankt

hij Polycarpus en de gemeente in Smyrna voor hun bemoedigend meeleven. En schrijft hij alsnog een **hartelijke** bedankbrief naar de **gemeente** in **Filadelfia**, die hij al veel eerder op z'n reis mocht ontmoeten.¹⁰

Toch staat er in die brieven meer dan dank en goede wensen. Steeds spoort de **grijze** voorganger de broederschap aan om trouw te blijven en net als **hij** navolger van Christus te **zijn**.

Nog geen twee maanden later sterft Ignatius in het Romeinse Colosseum de marteldood. Een vreselijke dood. Maar dat had hij altijd al geweten. In een van **zijn** brieven **had hij** het zo gezegd: 'Gevecht met **wilde** dieren, **breken** van botten, ontwrichting van ledematen, totale verbrijzeling van het lichaam, **wre**de kwellingen van de duivel, laat het allemaal maar komen. Als **ik** maar bij Jezus Christus kom!'¹¹ En het geheim van zijn **doodsverachting**? Dat had hij eraan **toegevoegd**: 'Hem zoek ik, Die voor ons stierf, Hem begeer ik Die voor ons o p **stond**'.¹²

Echt waar!

Ja, dat was het geheim van Ignatius. **Van** zijn leven en van zijn sterven. En al zijn brieven draaien om die kern. Dat lijkt nogal eenzijdig. Er zijn toch meer zaken van belang. **Natuurlijk**, dat wist Ignatius ook, en dat laat **hij ook geregeld** blijken. Maar die **geloofskern**, waar we het over hadden, wordt in zijn tijd aangevallen. En die wil hij tot elke **prijs** verdedigen. En de gemeenten die hij aanschrijft wil hij het inprenten: 'hier gaat alles om, houd dit vast!'

Twee dwalingen bedreigen namelijk de 'katholieke kerk'. Ja, dat is een term die Ignatius gesmeed heeft." De kerk over heel de wereld wordt bedreigd door twee gevaren: het docetisme en het jodendom. De **doceten** – 'mensen van de schijn' betekent die naam – ze leren dat Jezus niet echt geleden heeft en echt gestorven is, niet echt is opgestaan.

Dat was allemaal slechts schijn. En dat kan toch ook voor ieder ontwikkeld mens duidelijk zijn. Ga maar na: God kan toch niet lijden, niet sterven, niet opstaan? Daar is Hij toch veel te groot voor. Nee, het was enkel de mens Jezus die aan het kruis stierf.

Fel verontwaardigd bestrijdt Ignatius deze 'vrome' dwaling. Steeds weer spreekt hij over Jezus Christus, onze God.¹⁴ En waarschuwt hij voor de dwaalleraars. 'Dolle honden', noemt hij ze, 'die stiekem bijten'. En met hun beet brengen ze een ziekte over die moeilijk te bestrijden is. 'Daar is maar één dokter voor', zegt hij, en van die arts geeft hij het volgende signalement: Hij is 'vleselijk en geestelijk, geboren en ongeboren, God in het vlees gekomen, in de dood waarachtig leven, zowel van Maria als uit God afkomstig, eerst onderworpen aan het lijden, toen niet meer in staat te lijden: Jezus Christus, onze Heer'.¹⁵ En tegenover het 'schijnbaar' van de Doceten klinkt onophoudelijk zijn 'echt waar': 'Hij is echt uit het geslacht van David naar de mens, Zoon van God naar de wil en de kracht van God. Hij is echt uit een maagd geboren en door Johannes gedoopt om alle gerechtigheid te volbrengen. Hij is echt onder Pontius Pilatus en Herodes de viervorst voor ons als mens aan een kruis genageld'.¹⁶ 'Dit alles leed hij om ons te redden. En Hij leed echt zoals Hij ook echt verrees'.¹⁷ 'Ja', zegt Ignatius verontwaardigd, en dan sluit hij zich duidelijk bij de apostel Paulus aan.¹⁸ 'Als dat allemaal schijn was, wel dan is mijn gevangenschap ook schijn. Waarom heb ik me dan prijs gegeven aan de dood, aan vuur, zwaard of wilde dieren?'¹⁹

De enige weg

De Joodse dreiging die Ignatius bestrijdt, is al niet minder gevaarlijk. In een gefingeerde discussie voert hij z'n tegenstanders sprekend in. 'Wat u als evangelie verkondigt, Ignatius, dat vinden wij in de oor-

konden niet terug'. Ze bedoelen met die oorkonden het Oude Testament. 'Jawel', zegt de predikant, 'het staat er zwart op wit'. 'Dat is nu juist de vraag', is de reactie. Waarop Ignatius de discussie besluit met deze duidelijke belijdenis: 'Voor mij vallen die oorkonden samen met Jezus Christus. Ik kan het Oude Testament in een paar termen weergeven: Zijn kruis, Zijn dood, Zijn opstanding en het geloof in Hem'.²⁰ En er is maar één weg tot God. 'Hij is de deur naar de Vader. En door die deur gaan Abraham, Izaak en Jakob naar binnen, de profeten, de apostelen en de kerk'.²¹ Ignatius gebruikt scherpe woorden om de dwaling te ontmaskeren. Maar hij doet meer. Hij wijst ook aan, hoe de gelovigen zich moeten beschermen tegen het gevaar. Alléén zijn ze er niet tegen opgewassen. Samen staan ze sterker. Daarom moeten ze binnen de muren van de kerk blijven. Moeten ze bij de opziener, de predikant blijven, en zich onderwerpen aan hem, aan de raad van oudsten en aan de diakenen. Eénheid is zijn slagwoord. Daar binnen de ene kerk wordt het evangelie verkondigd en de leer van de apostelen; en van de profeten, die ook al op Jezus hoorden en Hem verwachtten.²²

Jezus Christus, onze God

De brieven van Ignatius, ze zijn bijna 1900 jaar oud. Lectuur uit de oude doos dus. En als u mij vraagt of het fraaie literatuur is, dan zeg ik: 'Nee. Ik heb met m'n studenten wel mooiere teksten gelezen dan deze in de haast geschreven brieven'. En vraagt u me of ze de beste samenvatting geven van het christelijk geloof, dan zeg ik weer: 'Nee. Er staan allerlei dingen, in die ik anders zou formuleren, en die de kerk later ook beter heeft geformuleerd.

Maar de kern van die eenvoudige brieven staat als een huis. 'Jezus Christus, onze God'. Dat is andere taal dan 'die joodse man uit het jaar nul'.

'Hij heeft echt voor ons geleden'. Dat is heel wat meer dan dat Hij de grote inspirator zou zijn geweest voor de verzoening onder mensen. Nee, de tegenstelling kan niet groter. En de nieuwe verzoeningsleer zullen we even scherp moeten afwijzen als Ignatius het deed in zijn tijd.

Geloven doe je op je knieën

Daar is alleen wel een 'maar' bij. De leer van de verzoening heeft voor u en voor mij geen enkele waarde, als het een stuk van het gereformeerd belijden blijft. Als ze niet in ons hart leeft. Want bij verzoening gaat het niet maar om een leerstuk, dat verdedigd moet worden. Het gaat om ons leven, en het gaat om Gods eer.

Wie dit 'dwaze' evangelie mag geloven, zal ook niet gauw zeggen:

'Begrijp je nou dat mensen zulke nieuwe ideeën krijgen? Bij ons kan zo iets niet gebeuren'. Hij zal eerder op zijn knieën God danken voor het wonder, dat hij mag geloven wat menselijkerwijs gesproken ongelofwaardig is. Pas als ik me zo opstel, kan ik ontroerd stamelen: 'A Jezus, Uw verzoenend sterven, blijft het rustpunt van mijn hart'. Mijn Heiland en mijn God, wat een ongelofelijke ruil: voor U de dood, voor mij het leven. Voor U de vloek, voor mij de zegen. Voor U, heilige God, de godverlatenheid en voor mij, zondig schepsel, de absolute zekerheid dat God mij nooit één ogenblik zal verlaten!'

Pas wanneer ik zo de verzoening beleef, zingt het in mijn hart, zondags in de kerk maar net zo goed op donderdagmiddag, in goede dagen maar net zo goed in dagen van angst en pijn: 'Duizend-, duizendmaal, o Heer, zij U daarvoor dank en eer!'

¹ C.J. den Heyer, *Verzoening. Bijbelse notities bij een omstreden thema*, Zevende uitgebreide druk, Kampen (Kok) 1998. Op een wikkkel staat nog het volgende: Het meest besproken theologische boek van 1997/1998. Zevende druk, uitgebreid met een nawoord waarin de auteur reageert op de kritiek.

² *Verzoening*, 36.

³ Verzoening, 144.⁴ Verzoening, 146.⁵ In Z.O.Z., wekelijks bijvoegsel van *Het Nederlands Dagblad* d.d. 28 maart 1998: Portret, geschreven door Roel Sikkema.⁶ Aan het eind van het genoemde interview in het *ND* zegt Den Heyer: 't Is natuurlijk ook een fase in mijn leven die ik nu mee-maak.'⁷ Verzoening, 154.⁸ Vergelijk Ignatius, *Brief aan de gemeente van Magnesia*, 10.1: 'Als men ons een andere naam dan Christen geeft, dan stamt die niet van God'.⁹ Van Syrië tot Rome vecht ik met wilde dieren, zowel te land als op zee, dag en nacht. Ik ben namelijk vastgebonden aan tien lui-paarden: een afdeling soldaten. Als je ze vriendelijk behandelt, worden ze nog slechter' (Ignatius, *Romeinen* 5.1).¹⁰ Een vertaling van deze brieven is te vinden in A.F.J. Klijn, *Apostolische Vaders*, deel I, Kampen 1983, 77-115. Zorgvuldiger is de al wat oudere vertaling van D. Franses O.F.M., *De apostolische Vaders*, Hilversum 1941, 96-141, of de Duitse van Joseph A. Fischer, *Die apostolischen Väter*, München [1956], 109-225.¹¹ Ignatius, *Brief aan de gemeente van Rome*, 5.3.¹² Ignatius, *Romeinen*, 6.1.¹³ Vergelijk Ignatius, *Smyrnaeërs* 8.2. Ook de term 'christendom' ontmoeten we het eerst bij Ignatius: b.v. in zijn *Brief aan de Romeinen*: 3.3.¹⁴ B.v. in de proloog van de *Brief aan de Efeziërs*.¹⁵ Ignatius, *Brief aan de gemeente van Efeze*, 7.2.¹⁶ Ignatius, *Brief aan de gemeente van Smyrna*, 1.2.¹⁷ Ignatius, *Smyrnaeërs*, 2.¹⁸ Vergelijk 1 Korintiërs 15:29-32.¹⁹ Ignatius, *Brief aan de gemeente van Tralles*, 10.²⁰ Ignatius, *Brief aan de gemeente van Filadelfia*, 8.2.²¹ Ignatius, *Filadelfiërs*, 9.1.²² 'De profeten, die in de Geest Zijn leerlingen waren, verwachtten Hem immers reeds als hun leraar': *Brief aan de gemeente van Magnesia*, 9.2.

Prof. drs. J.A. Meijer is hoogleraar in het Nieuwtestamentisch, het Hellenistisch en het Oudchristelijk Grieks, en in het Oudchristelijk Latijn aan de Theologische Universiteit te Kampen.

GROTE VERZOENDAG EN HEMELRIJK

Verzoening: het centrale thema?

Noem het centrale thema in Bijbel en geloof! Wat zou u antwoorden? Tien tegen één dat het antwoord luidt: „De verzoening van de zondaar met God”. Heeft Luther niet geworsteld met de vraag hoe hij een genadige God zou krijgen? En is dat niet de start van de Grote Reformatie?

Geen wonder dat onze catechismus een raamwerk aanbrengt bij de traditionele bespreking van Geloof, Gebod en Gebed. Het raamwerk van de zondagen 2 tot en met 6: is er enig middel waardoor wij aan de straf kunnen ontkomen en weer met God verzoend worden? Elk jaar wordt ons sinds de Reformatie dit raamwerk voorgehouden voordat we traditiegetrouw de geloofsbelijdenis, de wet en het Onze Vader bespreken: het is voor ons inmiddels de lijst geworden waar het schilderij van het evangelie in hangt.

Paulus door de bril van Luther?

Is dit wel terecht? Daarover is de laatste tientallen jaren opnieuw een levendige discussie ontbrand. In de nieuwtestamentische wetenschap vooral bij de uitleg van de brieven van Paulus. Jarenlang zou men deze apostel verkeerd hebben gelezen. Door de bril van Luther. Alsof ook Paulus' voornaamste zorg was hoe wij gerechtvaardigd worden door geloof en weer verzoend worden met God. Alsof dat ook in het Jodendom de kernvraag was. Zodat Paulus in de lijn zou zijn gebleven van het Jodendom, maar alleen een

nieuwe weg aanwees: niet de wet, maar Christus. Men heeft hier tegen ingebracht dat het Jodendom niet op deze manier met wet en verzoening bezig was en Paulus evenmin. Het is dan echter vervolgens nog niet zo gemakkelijk om te ontdekken wat wél de kern zou zijn van Paulus' zogenaamde theologie.

Jezus anders dan Paulus?

Veel gemakkelijker lijkt dit bij de leer van Jezus zelf. Daar ontbreekt zelfs helemaal die nadruk op rechtvaardiging, verzoening van de zondaar e.d. Centraal lijkt daar veelmeer het woord „hemelrijk” te staan. Dit moet u wel zijn opgevallen bij het bijbellezen. Johannes de Doper heeft het erover: „Gods rijk is nabij!” Jezus leert zijn discipelen ervoor bidden: „Uw koninkrijk kome”. En Hij vertelt er ook verhalen over: het koninkrijk van God lijkt op een zaaier, op een eigenaar van een wijngaard, op een feestmaal enz. Dit koninkrijk is het spannende thema van de evangelien. Alles draait erom. Bij de hemelvaart hebben de discipelen dan ook maar één vraag: „Herstelt u nu het hemelrijk?”

Wanneer men vanuit Paulus terugzocht naar wat eigenlijk de oorspronkelijke boodschap van Jezus zou zijn geweest, komen velen uit bij de prediking van het koninkrijk van God.

Terugkeer naar de 19de eeuw

Dat was al zo in de negentiende eeuw. De hele vrijzinnige theologie loochende de godheid van Jezus en zag Hem niet als een verzoener van zonden. Hij zou alleen de profeet

zijn geweest van de verlore werkelijkheid van God. Het ging hem niet om zondaren, maar om de wereld: dat die weer Gods **rijk** mocht zijn of worden.

In de 20ste eeuw is deze lijn, mede onder invloed van de theologie van Karl Barth, wat teruggedrongen. Maar aan het einde van deze eeuw is zij weer helemaal terug. Aan de ene kant de ontkenning van de verzoenende **kracht** van Jezus' sterven en de reductie van Jezus tot een Joods profeet; en aan de andere kant het benoemen van een nieuwe **kern** voor het evangelie.¹ Niet de verzoening, maar het Godsrijk.

Leidse lezingen

Heel duidelijk komt dit naar voren in een boekje dat in dit jaar verscheen en dat zogenaamde „Leidse lezingen“ bevat. De titel is duidelijk: „Verzoening of Koninkrijk. Over de prioriteit in de verkondiging“. In dit boekje vinden we van de hand van de Leidse hoogleraar Nieuwe Testament, Dr. H.J. de Jonge, een artikel met de titel „Eerherstel voor het koninkrijk“.² De Jonge heeft in dit artikel een heel duidelijke stellingname. Onvoorwaardelijk wil hij in de prediking prioriteit geven aan wat Jezus leerde over het Koninkrijk van God.³ De persoon van & Christus valt als latere dogmatiek weg achter de leer van de mens Jezus over het hemelrijk. Een thema dat veel belangrijker zou zijn dan het sinds de reformatie zo naar voren geschoven thema van de verzoening.⁴

Nu moeten we De Jonge en vele andere nieuwtestamentische vakgeleerden van deze tijd toegeven dat meer dan eens naar de bijbel wordt gekeken vanuit een later kerkhistorisch perspectief. En het is voor de gereformeerde theologie een belangrijke opgave om steeds weer te onderscheiden tussen wat de Schrift zegt en wat naar aanleiding daarvan in latere tijd aan goed en kwaad is geformuleerd. Het kwade moet als dwaling verworpen, maar het goede

is daarmee nog niet de leesbril geworden voor de Bijbel.

Een overbodig dilemma

Geldt dit nu ook voor het thema van het hemelrijk? Moet de verzoening daarachter verdwijnen?

In dit concrete geval lijkt het mij toe dat men een vals dilemma maakt. Het is zeker waar dat Jezus Christus voor méér op aarde is gekomen dan het behouden van de zielen van de gelovigen. Hij kwam om vrede op aarde te brengen, om een paradijs hierbeneden te herstellen. Hij kwam om onrecht te bestraffen en uit te roeien en om verdrukten te verlossen. Hij is gekomen om alles te zijn in allen. Zijn doel is het herstel van de kosmos. En wij mensen zijn, als zondaren, toch altijd maar een onderdeel daarvan. De verzoening van God met deze zondaren vormt echter wel een belangrijk en onmisbaar onderdeel van de kosmische veranderingen door de komst van het hemelrijk.

Het patroon van Jezus' leven

In het evangelie zien we een merkwuurwaardige ontwikkeling. Jezus begint met de prediking van het hemelrijk: een breed spectrum van aandacht. In dat verband geneest hij velen en verdrijft hij de demonie van de aarde. Werkelijk tekenen van een Godsrijk!

Maar hoe verder je in het evangelie komt, hoe minder uitgebreid er over wonderen wordt gesproken en hoe meer we lijdensaankondigingen krijgen te horen, zeer tegen de zin van de discipelen in. En op het laatst loopt Jezus' leven uit op eenzaamheid, lijden, gevangenschap en dood. Is dit de mislukking van de werelddhervormer? Nee, want Jezus laat steeds weer voelen dat Hij deze weg zelf wil gaan en dat dit pad gedaan moet worden.

Vaak spreekt Hij over zijn Uur dat nog moet aanbreken. En dan is dat het Uur van lijden, sterven en op-

standing en verheerlijking. Wanneer dit Uur zal slaan, begint de weg naar de verheerlijking, maar die weg loopt heel duidelijk via Getsemané en Golgota.

Vlak voordat dit Uur begon, heeft Jezus voor zijn leerlingen brood gebroken met de woorden: „Dit is mijn lichaam voor u, doet dat tot mijn gedachtenis“. Zelfs de meest verstokte bijbelcritici kunnen er meestal niet omheen dat dit echt gebeurd moet zijn, want hoe kan men anders het ontstaan van het avondmaal verklaren?

Wanneer echter het hele wonderlijke en majesteitlijke leven van de grote Genezer en Prediker van het hemelrijk uitloopt op een willens en wetens sterven voor anderen, kan men toch moeilijk een wig drijven tussen hemelrijk en deze Grote Verzoendag van Golgota!

Het vervolg na Pasen

Dit kan te minder omdat we hier het perspectief van het hemelrijk niet zien afgebroken. Na het sterven volgt de van tevoren al geplande opstanding en de hemelvaart en de belofte van het herstel van alle dingen. In Handelingen lezen we opnieuw over genezingen en uitdrijving van demonen. We zijn bij de verzoening het spoor niet bijster geraakt. Integendeel: we kunnen juist voorgoed op de weg naar het hemelrijk blijven dankzij de wegversmalling van Getsemané.

De verzoening door het kruis is het enige middel om het hemelrijk op aarde, op die gevallen aarde vol zondaren, te vestigen.

Schervengericht over de verzoening

Het dilemma tussen Verzoendag en Hemelrijk bestaat alleen wanneer men het evangelie als verhaal en geschiedenis loslaat en de dynamiek daarvan vergeet en het evangelie reduceert tot een aantal losse woorden en parabels. En dat is he-

laas de ziekte binnen de huidige christenheid in het Westen. Geschiedenis wordt wijd en zijd inge-ruild voor alleen maar verhalen. Men heeft de wandborden van de evangeliën in scherven gegooid en hoe men die ook koestert, geen van de scherven laat ooit meer het oorspronkelijk patroon zien!

Pleidooi voor kosmisch perspectief

Toch kan het debat van deze jaren ons wel iets leren. Het herinnert ons er weer aan, dat we bij het bijbellezen ook niet van de andere kant tot versmalde aandacht moeten komen. En dat we de zondagen 2-6 van de catechismus niet moeten misbruiken als een beperkend kijkglasje naar de bijbel. Wie de belijdenis in zijn geheel leest, krijgt trouwens genoeg te horen om bewaard te blijven voor dit versmalde gebruik van de inzet van de Heidelbergse. Onze belijdenis heeft genoeg passages waarin beleden wordt dat de verzoening van de zondaar met God uitloopt op het grote doel: het koninkrijk der hemelen waarin God alles zal zijn in allen en waarin ook de hele kosmos verlost wordt van de onderwerping aan de ijdelheid.

Dit is het perspectief van de bijbelse geschiedenis. Juist & Grote Verzoendag van Goede Vrijdag leert ons bidden voor alle mensen, want God wil dat zij behouden worden en tot kennis van de waarheid komen. En die waarheid zal de wereld vrijmaken. De openbaring van de kinderen Gods is iets waar de schepping reikhalzend naar uitzielt (Rom. 8,19-22). Christenen zijn geroepen om in zekere zin te zijn „Eerstelingen van zijn schepselen” (Jakobus 1,18).

Een christenheid die dit kosmisch perspectief vergeet en zich beperkt tot het Jezus-geloof van de losse christen, vergeet dat we hier ooit als mens gezet zijn om de hof van de aarde te bewaren. En dat we het straks dankzij de Gekruisigde en Opgestane ook weer zullen kunnen.

Eerherstel voor God!

We komen terug op de vraag van het begin. Moeten wij het thema van de verzoening terzijde stellen om „eerherstel voor het koninkrijk” te bereiken? Wie de Schrift uiteenbreekt, komt gemakkelijk tot zo'n versnippering van aandacht. Maar wie de bijbel als geschiedenis serieus blijft nemen, zal het anders formuleren. Eerherstel moet er op aarde komen voor de Almachtige God, die de Schepper is van hemel en aarde. Dat eerherstel brengt wereld en samenleving weer op orde: Gods rijk wordt hersteld. Maar dat eerherstel danken we niet aan onszelf. Het is God zelf die het bewerkt. Door ons met zich te verzoenen. Zonder dat wonder zouden we nog lang hebben moeten wachten op eerherstel voor Gods koninkrijk op aarde.

Laten we blijven bij de twaalf artikelen van ons algemeen ongetwijfeld christelijk geloof. Dan belijden we zowel ons geloof in God de Vader, Schepper van hemel en aarde, als ons geloof in de vergeving van de zonden door de gestorven zoon van God, Maria's kind.⁵ Door deze apostolische geloofsbelijdenis wordt de kerk altijd weer bewaard voor de eenzijdigheden van eigen tijd en theologie en blijft zij zicht houden op de voile betekenisbreedte van Gods geschiedenis met ons en deze schepping.⁶

Geve God dat wij als verzoende mensen de weg van het kruis naar wereld en milieu en kosmos weten te vinden. Daarvan wil dat verzoenende kruis juist het eeuwige middelpunt zijn: een koninkrijk van het Lam!

¹ Aanleiding tot het oplaaien van een oude strijd was het boek van Prof. Dr. C. J. & Heyer, *Verzoening: bijbelse notities bij een omstreden thema* (Kampen: Kok, 1997). De leer van de verzoening werd verdedigd in o.a. de volgende publikaties: J. Hoek, *Verzoening, daar draait het om* (Zoetermeer: Boekencentrum: 1998); H. Baarlink, *Het evangelie van de verzoening* (Kampen: Kok, 1998); C. B. Elsinga (ed.), *Om het hart van het evangelie. Een boek voor de gemeente over de verzoening* (1998). Zie voor het onderwerp ook B. Wentzel, *God en mens verzoend: incarnatie, verzoening, koninkrijk*

van God, Dogmatiek deel 3b (Kampen: Kok, 1991).

² L.J. van den Brom e.a., *Verzoening of Koninkrijk Over de prioriteit in de verkondiging*. Leidse lezingen. [Nijkerk/Kampen]: Callenbach, 1998.

³ a.w. pp. 9-17. Zie ook de tweede bijdrage van H.J. de Jonge in deze bundel: „De plaats van de verzoening in de vroegchristelijke theologie” (a.w. pp. 63-88).

⁴ Beslissend is de gedachte van De Jonge dat Jezus' opstanding aanvankelijk een „opstanding in de hemel” was (onmiddellijk vanaf het kruis). Maar analogie van de Joodse martelaar zou dit betekenen dat God zijn prediking en optreden sanctioneerde. Het gaat dus niet om Jezus zelf, maar om de legalisering van zijn boodschap met betrekking tot het hemelrijk. Zie voor een bredere analyse en kritische bespreking van deze visie op Jezus' opstanding, mijn Het evangelie van Gods zoon. Persoon en leer van Jezus volgens de vier evangeliën. CNT³. Kampen: Kok, 1996, 193-194.

⁵ a.w. p. 15: „Als het hoofdthema in de prediking en daarmee in de theologie moet zijn: Gods aanbrenkend koningschap van van mensen geëiste gehoorzaamheid, d m zal het gevolg zijn dat andere thema's hun centrale plaats moeten afstaan. Dat geldt speciaal voor het thema van de verzoening door Jezus' dood. Niet dat dat onderwerp uitgebannen moet worden. Maar het moet een minder belangrijke plaats krijgen.” Zie ook a.w. p. 82: „Een christelijke soteriologie zonder verzoening door de dood van Jezus kan, in het licht van de geschiedenis, aanspraak maken op legitimiteit. Ze gaat terug op Jezus zelf.”

⁶ Voor De Jonge en anderen is de persoon van Jezus Christus eigenlijk niet meer de inhoud van ons belijden. Hij schrijft (a.w. p. 19): „Verder kan de hier bepleite omkering van prioriteiten de christelijke theologie van onnodig particularisme, gegeven met een te strikte gebondenheid aan een historische persoon, ontdoen”. Opvallend is het woordgebruik „historische persoon”. Haast denigrerend: Jezus is ook maar iemand die voorbijging! Juist de aandacht voor God als koning van de wereld, door De Jonge bepleit, zou toch kunnen doen beseffen dat het aan God als koning vrijstaat om een eeuwig levende historische persoon aan ons te geven aan wie Hij (!) als de Vader van deze Zoon ons strikt wil binden. Het lijkt erop dat De Jonge een beperkt godsbeeld heeft ingevoerd. En dat dit „eerherstel voor het koninkrijk” nog helemaal niet betekent Soli Deo Gloria.

⁷ Typerend is dat De Jonge zijn artikel afsluit met de opmerking dat de vroegste geschiedenis van de kerk niet normatief is (a.w. p. 16). Er is dus nog een heel andere reden om het thema van het koninkrijk prioriteit toe te kennen. „Van het concept van het koningschap van God zal vermoedelijk een sterker appél uitgaan dan van dat van de verzoening door Jezus' dood.... het is beter uit te leggen dat God als koning van de wereld het laatste woord heeft en het recht heeft om van mensen gehoorzaamheid te eisen, dan dat een politieke moord voor ontelbaren heil bewerkt” (a.w. p. 17).

Dr. J. van Bruggen is hoogleraar in de Nieuwtestamentische vakken aan de Theologische Universiteit te Kampen.

VERZOENEN OF AFZOENEN

A.I.Th. de Bruijne

Twee verhalen

Ik begin mijn toespraak met twee verhalen. Eerst luisteren we naar een Bosnische vrouw van 35 jaar. Zij is moslim.'

"Ik kreeg kortgeleden mijn tweede zoon en ik noemde hem Jihad, wraak. Toen ik hem voor het eerst de borst gaf, zei ik: deze melk moet zorgen dat jij het nooit vergeet. Want mijn christelijke Servische burens leerden mij te haten. Als lerares bracht ik mijn leerlingen naastenliefde bij. Maar tijdens de burgeroorlog plaste één van hen in mijn open mond. "Daar ben je goed genoeg voor, stinkende moslim". Mijn buurjongen. De andere burens stonden erbij te lachen. Een collega, de natuurkundeleraar, begon me te slaan. Als een waanzinnige. Klap na klap. Overal waar hij me kon raken. Mijn lichaam werd gevoelloos. Maar mijn ziel doet nog zo zeer. Ik had ze geleerd om lief te hebben, maar zij waren erop uit om ieder die geen christen was te vernietigen. Daarom: Jihad, wraak.

Nu een Armeense vrouw, uit het begin van deze eeuw.'

"Een islamitische Turkse legereenheid overviel het huis van een christelijk Armeens gezin. De officier doodde vader en moeder. Hun dochters gaf hij aan zijn soldaten. Hij nam zelf het oudste meisje en misbruikte haar keer op keer. Na een tijd ontsnapte ze. Later werd zij verpleegster. Op een nacht ging ze met een lantaarn langs de bedden. Plotseling zag ze in één van die bedden de officier die haar misbruikt had. Hij was levensgevaarlijk gewond. Er waren teveel zieken

om hem de intense zorg te geven die zou moeten. Maar de vrouw gaf zich volledig en verpleegde hem uitzonderlijk. Uiteindelijk knapte hij op. De dokter nam haar mee naar zijn bed en zei: als zij zich niet zo voor je had ingezet was je dood geweest. Toen keek hij naar haar en zei zacht: wij kennen elkaar hè. Ja, zei de vrouw, wij kennen elkaar. Waarom heb je me niet gedood en wraak genomen, vroeg hij. En zij antwoordde: ik ben een volgeling van Hem die gezegd heeft: heb je vijanden lief."

Verzoening met God en mensen

Indrukwekkende verhalen, niet? Ze hebben te maken met het thema van deze schooldag: verzoening. Kan het tussen mensen weer goed komen? Misschien denkt u bij verzoening eerder aan verzoening met God. Maar die twee horen bij elkaar. Jezus zegt: als je gaat offeren en je bedenkt dat een ander iets tegen je heeft, wacht dan met dat offeren en probeer je eerst met die ander te verzoenen (Mat. 5:23v). En in Efeziërs 2: 14-16 zegt Paulus³: Jezus doodde aan het kruis de vijandschap. Welke vijandschap? Van mensen tegenover God en van mensen onderling. Bij Jezus worden zelfs gescheiden volken een. God geeft ons een prachtig cadeau: de verzoening in Christus. Maar Hij zegt erbij: jullie moeten het wel samen uitpakken!

Dus gaat het ook over wraakzucht in Bosnië, en vijandsliefde in Armenië. Maar ook over relaties in je eigen leven: ruzie en vrede tussen vrienden, in je familie, met je man of vrouw, je ouders of kinderen; af-

stand en eenheid tussen kerken, tussen broeders en zusters in dezelfde gemeente. Maak het maar even persoonlijk. Is er iemand met wie uw verhouding op dit moment niet goed is. Dan kan het best zo zijn dat Christus' verzoening voor u in die relatie concreet wil worden.

Terug naar die twee vrouwen. Die Bosnische is geen christen: zij komt niet tot verzoening. Die Armeense wel: zij kent Christus. Dat had toch net zo goed omgekeerd kunnen zijn? Zeker, en toch weer ik in deze toespraak dat echte verzoening tussen mensen alleen maar mogelijk is als je Gods verzoening in Christus kent. Zonder die verzoening met God is verzoend samenleven van mensen onmogelijk.

Tegenwoordig kijken veel christenen vooral naar onderlinge verzoening. En over Gods verzoening gaan ze anders denken.⁴ Toch moeten we daar niet alleen maar verdedigend op reageren. Misschien spreken we zelf soms ook eenzijdig over Gods verzoening, bijvoorbeeld los van verzoening met mensen?⁵ En kunnen wij ook concreet maken waarom Gods verzoening w nodig is bij verzoening tussen mensen? Dat probeer ik in dit verhaal. Soms praten een man en vrouw en ruzie niet uit, maar zoenen die af. De bui trekt over, de lucht klaart op, en met een kus gaat de zon weer schijnen. Dat is vaak onverstandig. Je praat het niet uit. Er blijft iets zitten. Zoiets gebeurt bij elke verzoening tussen mensen waar de verzoening met God buiten blijft. Dat wordt afzoenen. Eerst moet God ons omhelzen, met zijn verzoening, zoals de vader de verloren zoon

omarmt en kust. Alleen wie die kus van God **kent**, leert het afzoenen af.

Elandiest

Waarom dan? Eerst omdat **verzoening** tussen mensen **vaak** niet **kan**. Kijk naar die twee vrouwen. Die **Armeense** heeft haar **vijand** lief. **Kun je w reageren** op zulk grof onrecht? Die **Bosnische** begrijp je beter! Dat **kwaad** ontwricht een relatie. Dan **kun** je niet verder alsof er niets gebeurd is. Het **moet** worden goedge maakt. Je moet de relatie als het **ware** opnieuw sluiten. Want mensen leven met **elkaar** in een soort orde. Voor je samen verder kunt, moet die hersteld worden. En er zijn situaties, waarin dat nooit meer **kan**. Als je steelt, **kun** je die orde misschien boeten met **gevangenisstraf** en rechtzetten met een vergoeding. Maar als je meedeed aan etnische zuiveringen? A h je een ander lichamelijk of psychisch **stuk maakte**? Zou **Hitler** ooit de orde **van** samenleven kunnen rechtzetten tussen zichzelf en zijn **miljoenen** slachtoffers?

Bovendien moet het **kwaad** echt weg, anders **helpt** het nog niet. Zonde woekert **voort**. Iemand slaat **mij**. Dat bezet **mijn** hart met een **donkere** reactie. De pluspool van buiten vindt een minpool in mijzelf, en de **bliksem van de haat flitst op: ik wil terugslaan**. Zo voedt die **Bosnische vrouw** haar **kind met haat**. En als de jongen groot is, vergrijpt hij zich misschien **aan** zijn **Servische** bureu. Dan krijgt een verneerde **Servische** vrouw **op** haar beurt een kind dat ze voedt met haat. Zo gaat het al eeuwen. Het **kwaad** blijft in circulatie. De slachtoffers **van vandaag** worden vaak de daders van **morgen**. Maar die **Armeense dan**? Zulke mensen zijn er toch ook? Weet u wat de **filosoof Nietschze** van zo iemand zou zeggen. Dat is christelijke slavenmoraal. Die vrouw is te slap om voor zichzelf op te komen en het conflict **aan te** gaan. En ze hult de zwarte onmacht van **haar** haat in de ca-

mouflagekleuren van de christelijke **vijandsliefde**. Vaak zit **daar** iets in. Het **kwaad** is niet echt weg. Het komt een keer boven. Zonde is geen **vieze** lucht, die weg waait als je met je hand wappert. Het is een macht, die zich in en tussen mensen nestelt. Die macht moet weg, **fysiek** verwijderd. Als je het **kwaad** laat zitten of wat **opzij** duwt, ben je bezig met **afzoenen**. Dan blijft elke verzoende relatie een tijdbom.

Misschien zegt u nu: dit zijn **extreme** situaties. Met **je** man of vrouw, je kinderen kun je **best** iets zomaar goedmaken. Je **hoeft** niet alles uit te praten. Afzoenen werkt. Maar ik test **met u** een methode van **verzoening**. Als je de wegligging **van een** auto test, **zoek** je geen geasfalteerde weg met mooi weer. **Nee**, blijft **hij** stabiel op een nat wegdek in de **Elandproef**? Zo moet je je opvatting van verzoening niet **testen** met huis, tuin en keuken ruzies. Kan **jouw** visie ook de grote conflicten in onze verscheurde wereld aan? Wat hebben **we** aan **een** opvatting van verzoening **waarmee** je **een** burenruzie dempt, terwijl de kanonnen doorbulderen?

Bijbelse leer

Heeft de bijbelse leer **over** verzoening dan meer te bieden? Wat is trouwens die bijbelse leer? Ik denk dat wij als **gereformeerden** wel eens doen alsof we die helemaal op **één** noemer kunnen krijgen. Wij gebruiken dan vooral beelden uit de rechtspraak. God is **rechter**. Hij is boos op ons en moet **ons** straffen. Maar Jezus wil onze plaatsvervanger zijn en onze advocaat. **Hij** ondergaat onze straf en betaalt voor **onze** schuld. En **Hij** pleit nu voor ons, **zodat** God weer van ons **kan** houden. Zo spreekt de bijbel inderdaad. Alleen, als je niet meer zegt, **krijg** je problemen. Wil God dan bloed zien? Was de Vader boos op zijn Zoon? Was Jezus een soort **bliksemafleider** voor Gods toorn? **Sloeg** Gods **stemming** naar ons toe om, doordat Jezus ertussen **kwam**?

De bijbel **zegt** toch ook, dat God ons al lief **had** en daarom zijn Zoon gaf (1 Joh. 4:9v). **Gods** verzoening is zo'n groots wonder: daar heb je altijd meer **woorden** en beelden tegelijk bij nodig. Doe niet alsof je dat wonder best **goed** begrijpen kunt. Blijf je verbazen omdat er zoveel **aan** kanten zitten. **Juist dan zie je** waarom je deze verzoening nodig hebt, ook bij verzoening met mensen.

Drie routes tegelijk

Ik neem u **mee** langs drie routes om **dichterbij** dat wonder te komen. En ik gebruik daarbij als voorbeeld Israël Grote Verzoendag (Zie Leviticus 16). Vandaag vierten de Joden **Grote** Verzoendag. Op Goede Vrijdag heeft Jezus die Grote Verzoendag vervuld (Mc. 15:38; Heb. 9:6-15). Toch leer je er nog veel over Gods manier om het goed te maken tussen ons en Hem.

Op Grote Verzoendag **werd een** bok geslacht. De orde van **samenleven** tussen God en mensen was stuk d m de zonde. Dat **moet** worden geboet en recht gezet (Rom. 3:21-26). In plaats van mensen **sterft** een dier. Achter die orde **van** samenleven zie je Gods karakter, Gods **gerechtigheid**⁸; **Hij** geeft ons allemaal een plek om te leven bij Hem. En Hij neemt zichzelf **serieus**, en ons, en **die structuur** van samenleven. Daarom kan Hij niet **zomaar** met ons verder. Zo sterft later Jezus in onze plaats, en zet Hij in **zijn** opstanding die orde van **samenleven** weer recht.

Maar er **was** nog een tweede bok op **Grote Verzoendag**, de zondebok. Die werd **weggestuurd** de woestijn **in**, met de zonden **van** mensen op z'n nek. God strijdt ook tegen **kwaad** en duivel, als Hij verzoent. Hij **doet** die negatieve machten echt **weg**.⁹ Zo werd Jezus eens voor ons tot zonde gemaakt (2 Kor. 5:21) en uitgestoten buiten de **legerplaats**, buiten de **poort** (Heb. 13:12). God overwint de zonde met

de dood van Jezus. God richt niet zijn boosheid direct op Jezus, **maar** op de zonde. Hij laat zijn Zoon los als de duivel **hem** aanvalt. Met pijn in zijn vaderhart.

Grote Verzoendag zegt ook verzoening komt **helemaal** van God. De liefde komt van een kant. God zelf geeft het bloed op het altaar (Lev. 17:11). Voor **zondaars**, vijanden. En het effect is dat mensen op verzoendag vasten in diep berouw en God opnieuw liefhebben. Zo gaf God uit liefde zelf **zijn** zoon over, toen wij nog vijanden waren (Rom. 5:8-10). En toen de mensheid Hem uitstootte in **haat**, had Jezus ons lief: Vader, vergeef hen. **Daarmee** raakt Hij ons en verandert Hij ons **hart**. God heeft niet zichzelf **verzoend**, met ons als toeschouwers. God heeft ons met zich verzoend.

Nader het geheim van Gods verzoening niet van een kant, **maar** via deze drie routes **tegelijk**.¹⁰ Zoals in zondag 1 H.C.: Jezus heeft met zijn kostbaar bloed voor ai mijn zonden betaald, en **mij** uit **alle** macht van de duivel verlost. Dat zijn die twee eerste routes: recht doen en weg doen. Of denk aan de geraakte toon van het avondmaalsformulier: Hij liet zich boeien om ons in vrijheid te stellen. Dat is die derde route: zijn eenzijdige liefde voor vijanden treft je diep.

Gods stijl van verzoenen

Kijk nu nog eens naar die twee vrouwen.

Eerst die Bosnische. Haar wraak **begrijp ik**. **Maar die** kan de geschonden orde van samenleven niet rechtzetten. Zelfs de dood van je vijand betekent dat je nooit meer met hem zult samenleven. En **bovendien** gaat die orde **van** samenleven terug op Gods gerechtigheid. Samen leven doe je bij Hem. Onderlinge zonde is altijd ook zonde tegen God. Wie de arme beledigt, schendt diens Maker, zegt de bijbel.

Om samen **echt** opnieuw te beginnen, moet je het **ook** met God goedmaken. Alleen in Jezus vind je zo'n nieuw begin.

En het kwaad moest echt **weg**: het **kwaad** van de **Servische** buren, **maar** ook het kwaad dat wakker werd in haar eigen hart. Anders was verzoening een tijdbom. Nergens is een plek om het pit te roeien. God **alleen** gaf zo'n plek: het kruis van Jezus. Daar kun je samen zonde en kwaad echt laten **wegdoen**.

Bovendien moet die andere partij wel echt veranderen. Die **Servische** buren moeten berouw **tonen** en **vergeving** vragen. Maas hoe vaak komt daar niets van **terecht**? Bij een ruzie zeg je soms: ik wil wel toegeven dat dit niet goed was, **maar** dan moet jij erkennen dat dat niet klopte. En de ruzie gaat **weer** verder. Gods stijl van verzoenen alleen biedt dan hoop. Kijk maar naar die **Armeense** vrouw. Niet wachten tot de schuldige zelf over de brug komt, maar eenzijdig beginnen. Die Turkse officier zei nog geen woord van berouw, toch **toonde** zij al liefde. **En** dat maakt hem anders. Wij kennen elkaar hè, zegt hij zacht. In **zijn** zachte, verlegen stem, **hoor** je dat zijn harde hart geraakt is.

Zwak?

Maar **heeft** Nietschze dan geen gelijk? Is dit niet slap? Vaak wel. Dat is een valkuil voor christenen. Christelijke hulpverleners zijn daar gelukkig alert op geworden. Maar bij echte navolging van Gods verzoening toch niet. Want Gods zwakheid is wel degelijk sterker dan zonde en kwaad. Wij zien Jezus komen in zijn eenzijdige kwetsbare liefde. Maar zo zette God wel de **samenlevingsorde** recht, en deed Hij het **kwaad** **weg**. Dat heeft die **Armeense** vrouw ervaren. Zij **was** ook een vijand van God. Jezus' **eenzijdige** liefde raakte en veranderde haar. Haar samenleven met God begon opnieuw. Haar kwaad weggedaan. Zij weet dat ie-

der **mens** dat nodig heeft, ook die Turkse officier. Zij stapt niet slapjes over zijn kwaad heen. Zij gunt hem diep **berouw** en een **andere** instelling. En ze snakt ernaar dat zijn gruwelijke **kwaad** wordt rechtgezet en weggedaan van deze wereld. Maar haar wraak zou dat niet **kunnen**; het kan **alleen** bij Jezus' kruis.

En ais die Turkse officier nu niet wil. Staat ze dan niet **zwak** met haar eenzijdige liefde? **Nee**, want ze weet dat God eens een vervolg geeft aan Jezus' kruis en opstanding, een eindoordeel. Dan zet Hij de samenlevingsorde definitief recht in een nieuwe schepping waar gerechtigheid woont. Gods karakter stempelt ons samenleven. Dan bant Hij het kwaad voorgoed buiten de **poort** van de nieuwe stad. Wreek jezelf niet, zegt Paulus, want eens doet God dat wel. Dat geeft jou nu ruimte om je vijanden lief te hebben, en ze te bewaren voor dat moment. Dat gebeurt als ze nu al **hun** kwaad laten rechtzetten en wegdoen in Jezus' kruis.

Groeien en gebruiken

Die houding heb je niet zomaar. Daarvoor moet je groeien in het kennen van Gods liefde voor jou. En die **liefde** moet soms eerst veel pijn en verdriet in je hart genezen. Je moet ontdekken dat je terechte behoefte aan wraak vaak **samen**-vloeit met **zondige** reacties, **zoals** haat, en die wegdoen in het kruis van Jezus. Je moet overtuigd raken dat God werkelijk het **kwaad** rechtzet: in Jezus' **kruis** en als de ander dat weigert bij het eindoordeel. Dat duurt soms een tijd.¹¹ God bracht die Turkse officier **ook** niet gelijk op de weg van die vrouw. **Daar** zaten jaren tussen.¹²

Maar toch leert God het zijn kinderen. Er bestaan veel **van zulke** **ver**-**M e n** uit de **kerk** van **vroeger** en **vandaag**. Door de eeuwen versterkt God de overtuigingskracht **van** zijn verzoening. Hij wil deze stijl in zijn gemeente bewaren. Wat is het dat

je zo raakt in die Armeense vrouw? Door haar heen herken je Christus.¹³ Hij maakt je zo opnieuw verwonderd over zijn verzoening. Hij motiveert je om Hem ook te volgen. De praktijk van verzoening tussen mensen laat dan iets zien van Gods verzoening met ons. Alleen Gods verzoening brengt verandering.

Die stijl kun je vandaag nog gaan zoeken. Net zei ik: testen doe je in extreme situaties. Maar meestal doe je met je auto geen Elandproeven. Je gebruikt hem in gewone omstandigheden. Zo is het ook met Gods verzoening. Om die na te volgen in extreme situaties, moeten we die gebruiken in het alledaagse. Tegenover je vrienden en familieleden, je man of vrouw, je ouders en kinderen, tegenover andere kerken en christenen, tegenover elkaar in de plaatselijke gemeente. Ervaar daar samen de kus van God, en leer verzoenen, niet afzoenen.

¹ Dit verhaal is te vinden in: Miroslav Volf, *Exclusion & Embrace. A Theological Elaboration of Identity, Otherness, and Reconciliation*, Nashville 1996, 111. Aan dit indrukwekkende boek, geschreven door een theoloog van Kroatische afkomst in het licht van de recente oorlog in zijn vaderland, heb ik ook voor het vervolg van mijn verhaal veel te danken.

² L. Gregory Jones, *Embodying forgiveness. A Theological Analysis*, Grand Rapids 1995, 265v.

³ Vergelijk D.M.Lloyd-Jones, *God's Way of Reconciliation. An Exposition of Ephesians 2:1-22*, Edinburgh 1972.

⁴ Vergelijk verschillende publicaties rond de kerkendag van de Raad van kerken (Kampen april 1998) en de voorloper daarvan in een conferentie van Europese kerken (Graz 1997), bijvoorbeeld: Douwne Zoutman e.a., *Uit op verzoening in praktijk en theologie*. Kampen 1997 en: 'Verzoening in Europa: hoe ver (der)', *Kernvraag nr. 113* 1997 (3) (Uitgave van de protestantse en rooms-katholieke geestelijke verzorging bij & krijgsmacht).

Overigens was er al voor deze activiteiten en ook voor de golf van aandacht die volgde op de publicatie van C.J. den Heyer nieuwe belangstelling ontstaan voor het thema 'verzoening'. Dat valt op te merken binnen de kring van de Wereldraad van Kerken. Het blijkt ook uit een artikelenserie uit het Centraal Weekblad die apart uitgegeven werd onder de titel *De Weg naar verzoening* (CW-reeks 95-2). Een overzicht van de theologische stand van zaken biedt Gerhard Sauter (hrsg.), *'Versöhnung' als Thema der Theologie*, Gütersloh 1997.

⁵ Een te waarden uitzetting - waarin tegelijk wordt opgekomen voor de bijbelse verzoeningsleer en de consequenties daarvan voor onderlinge verzoening - biedt overigens nog in 1977 de Generale Synode van de Gereformeerde Kerken in Nederland (synodaal) in een herderlijk schrijven waarin de alternatieve verzoeningsleer van dr. Wiersinga wordt teruggewezen (*Verzoening mei God en met mensen*).

⁶ Volf, Exclusion gaat in op Nietsch's verwijten jegens de christelijke moraal, bv 61v.

⁷ Zie bijvoorbeeld J. van Genderen, W.H. Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, Kampen 1992, 469-490.

⁸ Over Gods gerechtigheid: Van Genderen, Velema, *Dogmatiek*, 180-183 en K Koch in: Ernst Jenni, Claus Westermann (hrsg.), *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*, Band II, München 1976, 507-530.

⁹ Vergelijk hiervoor het bijbelse refrein: 'zo zult u het kwaad uit uw midden wegdoen' (Deut. 13:5; 17:7 etc, 1 Kor. 5:13), vergelijk ook de beeldtaal van Zacharia's zevende visioen, dat verzoening belooft in de weg van een 'fysieke verwijdering' van de goddeloosheid (Zach. 5:1-11).

¹⁰ Op het spoor van de 20e eeuwse theoloog G. Aulén onderscheidt men vaak drie 'verzoeningsmodellen' in & leertraditie van de kerk. En het is tegenwoordig om te proberen ze bij elkaar te houden. Wel verschilt men in het benoemen nader invullen van de drie modellen. Met name wat ik 'eenzijdige liefde die de ander verandert' noem, heet bij anderen anders, bijvoorbeeld 'verzoening als taak van mensen'. Al gauw wordt & dan de ingang om van verzoening te spreken als van iets wat ook uit de mens zelf komt. Een voorbeeld van dit bij elkaar houden van drie lijnen tref je aan in de consensus binnen de Wereldraad van Kerken uit 1991 met W. Pannenberg als belangrijkste auteur. (*Confessing the One Faith*, vergelijk Th.M. van Leuven in: Zoutman, *Uit op verzoening*, 35 e.v.). Andere - mij stimulerende - voorbeelden bieden Colin E. Gunton, *The Actuality of Atonement. A Study of Metaphor, Rationality and the Christian Tradition*, Grand Rapids 1989, C. van der Kooij in: Zoutman, *Uit op verzoening*, 64-71 en Joh. Verkuyl, *De kern van het christelijk geloof*, Kampen 1992, 230-248.

¹¹ Als mensen ernstig beschadigd zijn door anderen is er bovendien sprake van psychische verwonding, waaraan recht gedaan moet worden. Deze moet vaak enigszins verwerkt of genezen worden wil je werkelijk vrij zijn om deze stijl van God op een gezonde manier te kunnen navolgen. Bovendien moeten wij oppassen voor perfectionisme, dat deze stijl bij jezelf of de ander zou willen afdwingen, hoe echt gemeend we haar ook moeten zoeken. Maar er zijn situaties waar de psychische of geestelijke verwerking en groei in dit leven niet zover vordert dat deze stijl daadwerkelijk in praktijk gebracht wordt. Dan heeft het eindoordeel van God ook de functie, dat het alsnog mensen tot elkaar brengt die elkaar in dit leven niet meer konden bereiken. Dat mag nooit een alibi voor onwil worden, maar is wel een troost bij onmacht.

Dat beleid van God valt ook te erkennen in de geschiedenis van Jozefs verzoening met zijn broers, waarin overigens ook duidelijk wordt dat het eenzijdige initiatief van Jozef om de relatie te herstellen niet hoeft samen te gaan met een 'softe' houding en tegelijk vraagt om een echt gemeente en met daden bewezen erkenning van schuld bij zijn broers. Alleen in die weg komt het tot nieuwe verhoudingen.

¹² Zo laat Lukas ons in het gebed van de stervende Stefanus de Redder herkennen van wie Stefanus een volgeling was. Deze neemt Jezus' gebed om vergeving voor zijn vijanden over (Hand. 7:60, Luk. 23:34).

Drs. A.L.Th. de Bruijne is universitair docent Ethiek en Encyclopedie van de theologie aan de Universiteit te Kampen.

Jaarverslagen.....

de Bunschoter bv
drukkerij

Postbus 10 - 3750 GA Bunschoten-Spakenburg
Tel (033) 29979 99 - Fax 10331 29979 98

Vereniging van Gereformeerde Kerkorganisten (VGK)

!! PAS VERSCHENEN !!

G. van Rongen

Ja en Amen

Een historische toelichting bij de onderdelen uit het Gereformeerd Kerkboek.

Over: bijbelvertalingen, kerkzang, belijdenisgeschriften, orden van dienst, formuleren en gebeden, kort begrip en kerkorde.

Bestelwijze: f 34,95 (& f 5,00 porto- en verzendkosten)
overmaken op postgironummer 31 05 503
t.n.v. VGK te Leeuwarden o.v.v. 'Van Rongen'.

(de hoogste bruggenbouwer/priester)

Ergens in het droge Kenia zit een schamel geklede donker man. Een priesterachtig figuur. Om hem heen staan een paar jonge mannen. Er gaat iets **bijzonders gebeuren, waar ze liever geen vrouwen bij hebben.** Ze menen, duf de vrouw vroeger een nu vergeten fout heeft begaan, **Daarom mogen geen vrouwen bij de plechtigheid aanwezig zijn.** Er zal een dier worden geslacht. In dit geval een jong schaap of een groot lam. Het moet een volmaakt dier zijn. De mannen komen om het angstig mekkerende beest heenstaan. Ze hebben een emmer, gemaakt van giraffehuid, bij zich, **In die emmer zit koeiemelk.** Het lam wordt met de melk begoten en gewassen. Want de godheid accepteert alleen het reine en het beste. **Dan trekt de priester zijn schoenen uit.** Wanneer de god in ons midden is houd je natuurlijk je schoeisel niet aan. De poten van het beest worden stevig bijeengehouden. Het moet zo liggen, dat zijn kop naar het oosten wijst. Daar komt immers de heilbrengende zon op. Het offerdier komt alle eerbied toe, ook al ploft het vrij zwaar op de stoffige grond. Het zal straks de middeelaar zijn tussen de godheid en ons gewone mensen. Het mekkert nog een laatste keer. Als de helper met het vlijmscherpe mes zijn werk heeft gedaan, is het moment aangebroken, waar alles om draait: het bloed stroomt.

Dan dringen de aanwezigen dichterbij. Grote opwinding lijkt zich van hen meester te hebben gemaakt. Ze lachen. Ze drenken propen stro in het dampende bloed. Voorhoofden worden ermee aangeraakt. **Het bloed wordt aan de deurpost van de takkenhut gesmeerd.** De kamelen in de omheining, die sloom kauwend hebben staan toe-

kijken, krijgen een smeer bloed op hun bult. Het Kadaver wordt volgens een vaststaande methode gevild. Eerst snijdt de priester stukjes huid van de voor- en achterpoten, **die enkele feestgangers om hun rechterarm wikkelen.** Tenslotte wordt het vlees naar de vrouwen gebracht, die in de eigen hut hadden gewacht. Die moeten er maar

een maaltijd voor zichzelf en voor de mannen van bereiden. Dat eten zullen de beide geslachten afzonderlijk doen. Eten is iets, waar je geen mannelijke toeschouwer bij kunt hebben. Dat staat niet netjes...

Terwijl de vrouwen bezig zijn, zitten de oudere mannen met een paar jongere rondom de ingewanden van het offerdier. Uitvoerig wordt er gepraat over de ligging van de organen tegenover elkaar. Uit de ligging en toestand van maag, lever en darmen hopen de mannen de toekomst af te lezen. Zal er eindelijk regen komen? Wie zal het zeggen?

Goden

Dit uit onze eeuw afkomstige verslag werpt licht op enkele aspecten van de verhouding van mensen tot hun goden. Misschien denkt U: **maar** de mensen uit onze westerse wereld hebben toch geen goden meer; ze brengen toch geen offers meer, ze zijn toch mondig en zelfstandig. Hun technisch vernuft heeft toch heil gebracht? De angst en onzekerheid zijn we toch voorbij? Schijn bedriegt! De zelfstandigheid is op drijfzand gebouwd. Vanwaar anders de angst voor de toekomst, de angst de welvaart, de gezondheid te verliezen? De fantasieën over buitenaardse levensvormen, de angst voor een abrupt wereldeinde door toedoen van een meteoriet? **Allerlei** angsten worden commercieel uitgebuit. Denkt U maar aan horoscopen, horrorfilms, kwakzalverij. Waarom boeit na zoveel jaren nog zovelen de dramatische ondergang van de Titanic. Leven we niet allen onder de dreiging van een abrupt einde van ons bestaan en wat dan? Wie zal het zeggen? Wat is toch de zin van ons korte leven in een on-

herbergzaam heelal? Bleek de technische ontwikkeling niet ook een rietstengel, die **onze** hand doorboort? De Grieken **zouden** gezegd hebben: Hybris, hoogmoed, komt **voor** de **val**. Van te voren **zeggen**, dat een schip niet kan zinken moet wel de toorn van de zee-god Poseidon uitlokken. Dan ook nog het schip Titanic **noemen**: een teken aan de wand. De Titanen voerden een gigantische strijd met de goden. Een van de titanen, **Prometheus** stal van de goden het vuur en voorzag daarmee, tegen de zin van de oppergod **Zeus**, de **mensen**. Die vonden daarmee de techniek uit, perfectioneerden die tot de **vormen**, die ons zo met trots vervullen. Dat gevoel van trots bereikte voor de eerste wereldoorlog **een** voorlopig hoogtepunt, totdat de ramp met de Titanic **en** de beide wereldoorlogen pijnlijk duidelijk maakten, dat ook de techniek ons niet kan verlossen van het **kwade**. Ook **de** techniek kan een Moloch zijn, die mensenoffers vraagt. Wie overbrugt de **kloof** naar het goede? Wie kan de betrouwbare bruggenbouwer zijn: Pontifex Optimus?

Nu **we** inmiddels meer dan 50 jaar in vrede leven, de economie floreert **en** we ons lijken te redden zonder God, keren **de** afgoden terug. **Sommigen** offeren vrolijk op het altaar van een oppervlakkig optimisme het welzijn van de **kinderen**. Anderen gaan uit reactie terug naar het heidense vereren **van** de Natuur. Delen van de milieubeweging vereren de natuur. Er worden kransen in rivieren gegooid, je kunt T-shirts zien met de tekst: 'Odin statt Jesus' (germaanse vruchtbaarheid in plaats van Jezus). Op **een** punt **kunnen** **we** iets leren van de ten onrechte 'primitief' genoemde **culturen**: Er leefde (leeft) het besef, dat een mens zijn menselijke, beperkte **maat** **niet** mag vergeten; dat we slechts in beperkte mate mondig zijn.

Zelf doen

In grote delen **van** de wereld brengt men offers, zowel letterlijk als figuurlijk. Je **kunt** als **groep** en indi-

vidueel je angsten **bestrijden** en hogere machten **manipuleren** door **zelf** iets *te* doen. Hoe de goddelijke **machten** zich **gedragen** hangt **voor** **al** van de mens zelf af en zijn offers. Hij moet zich aan vaste regels, die pijnlijk nauwkeurig in acht moeten **worden** genomen, houden. Zo beschikt **hij** over (**tover**)**midde-len** en riten om zich te beveiligen. Je zou het kunnen vergelijken met de **situatie** van de **moderne** mens in het verkeer: telkens als wij de straat opgaan stellen **wij** ons bloot aan grote gevaren. Wij praten en klagen erover. Toch blijven wij niet thuis zitten. We weten, dat het gevaar in het verkeer ook **afhangt van ons** eigen gedrag: Wanneer je goed uitkijkt en je aan de regels houdt, vermindert het risico drastisch, maar verdwijnt niet.

Je zou kunnen zeggen, dat de offers en rituelen **een vorm** van **verzorgen** van de goden is om boosheid en verstoring van de orde tegen te gaan. In de oude talen wordt voor vereren en verzorgen ook hetzelfde werkwoord gebruikt. De riten **moeten** dan ook pijnlijk nauwkeurig worden uitgevoerd en het is ieders plicht daarop toe tē zien. De goden zijn als 'grote' mensen, met dezelfde **mensenwensen** en dezelfde mensenstreken.

Magische verzoening

Hoe **was** nu de gang van zaken, als men meende, dat de godheid boos **was**? Hoe **kwam** er verzoening tot stand? De Romeinen kenden het woord 'piaculum': **zoenmiddel**. Wat hield dat in? De Romeinse geschiedschrijver **Tacitus** vertelt: Onder **kei-zer** Nero woedde **een** zeer grote brand in de **stad**. Nero verdacht de christenen **van** brandstichtingen organiseerde de eerste vervolging. Er werden piacula gebracht van zee-water om de god van het vuur Vulcanus tot bedaren **te** brengen. **Ken-nei**jk was Vulcanus boos geweest. Door de **magische** kracht van de verzoenings**rite** zelf **wordt** de kracht van de godheid versterkt. Dat kan door allerlei middelen, maar de macht **van** bloed is **zeer** groot. Men

wist, dat voor leven bloed wezenlijk is. Het was dus in plaats van een mensenoffereen zeer effectief middel om de boosheid te stillen of om deel te **krijgen** aan de gaven van de godheid, zoals later gebeurd is met de walgelijke rite van de **bloeddoo**p. Er werden mensen **ks**-spat met **warm stierenbloed** om deel te **krijgen** aan de gunsten **van** de god **Mithras**, de lichtgod, zodat men een nieuw leven in kon gaan. U begrijpt, dat enkele kerkvaders hierin een duivelse imitatie **van** de doop zagen!

Heidendom en extase horen ook bij elkaar. Uittreden, in trance raken, jezelf tot bloedens toe pijn doen, U kent het van de **Baāls**priester op de Karmel, maar ook in moderne vormen van heidendom; in trance opwekkende vormen van muziek en piercing staat de poort wijd open voor de slavernij, **waarop** de duivel uit is. Dit moet ons gereserveerd **maken** voor alle pogingen het gods-dienstig gevoel op de **troon** **te** **zet**-ten. Natuurlijk kan godsdienst **niet** zonder emoties. Maar als ervaring concurrent wordt van openbaring belandt de trein naast de spoorbaan.

Christus' offer

Het wordt hoog tijd aandacht **te** schenken aan de rijkdom van de bijbelse openbaring over verzoening. Tegen een donker decor van een **zelfverlossing**, die de mensen opjaagt valt het licht van de schijnwerper, die we niet zelf hebben aangestoken. Niet: het verhaal gaat, maar openbaring van Gods Geest in een geschiedenis met een **doel** en een einde. Wat een ander perspectief! Niet: **schepselverering**, de motor achter alle heidendom, ook in de **moderne** westerse varianten, maar verering van **onze** Schepper, in wie wij zijn, ons bewegen, **wals** Paulus op de Areopagus tegen de heidenen **zegt** in Handelingen 17. God heeft zelf de brug geslagen over de brede rivier van onze **zon-den**ood. De **enige** Noodbrug, die altijd voldoet. Christus **offerde** **Zich-zelf**, **Zijn** bloedstorting, **Zijn** offer is **uniek**. Bewerkt vergeving. Zijn ge-

nade is genoeg. Het heidendom peilt nooit voldoende de diepte van de nood. Soms erkent men afstand, soms negeert men afstand, maar van nature doen we allemaal het liefst alsof er geen rivier is en geen overkant. Onze wereld, zegt men, hoe geschonden ook en kreunend onder de last van het kwade lijkt de enige, de best denkbare wereld. We zijn geworpen in dit bestaan, zonder doel en einde.

Surrogaten voor doel en einde zijn: genieten nu en 'liefde' tot zichzelf. Maar liefde zoekt zichzelf niet, zoals de apostel Paulus raak typeerde. Christus heeft zichzelf niet gezocht, maar ons aan de overkant. Alleen de zondeloze zoon van Maria heeft echt geschiedenis geschreven. Daarmee heeft God ons ook bevrijd van een beangstigend gesloten wereldbeeld en ons geplaatst in de vrijheid van de heerlijkheid van Gods kinderen. Het venster naar de toekomst is niet meer beslagen. God heeft gezegd dat Hij (niet wij) alle dingen nieuw zal maken; dat het lijden van de tegenwoordige tijd niet opweegt tegen de heerlijkheid, die

over ons geopenbaard zal worden. We weten door de communicatie middelen, dat het lijden van deze wereld immens groot is. Maar groter is de heerlijkheid als genadegave van de verheerlijkte Christus. Er is hoop in een hopeloze wereld. Als dienaren staan wij niet boven onze Heer. Er moet door ons geleden worden, maar volgens de grondwet van Gods Koninkrijk wordt het: door Lijden tot heerlijkheid.

DANKW CHRISTUS PONTIFEX MAXIMUS: De Grootste Bruggenbouwer/Hogepriester, Wiens bloed beter is dan dat van stieren en rammen. Hij is voor eeuwig onze hogepriester en koning. God voorzag zelf in het offer. Laten we daarvoor eeuwig dankoffers brengen!

Drs. M.J. Rittersma is classicus en docent in de vooropleiding aan de Theologische Universiteit te Kampen.

STICHTING AFBOW

De stichting Afbouw te stelt zich ten doel de beoefening van de gereformeerde theologie te bevorderen door met name te helpen bij de financiering van proefschriften ten dienste van promoties aan de Universiteit te Kampen.

Voor haar inkomsten is de stichting geheel aangewezen op giften van meelevende kerkleden.

Inlichtingen worden graag gegeven door het bestuur:

C. Trimp 038 - 331 48 69,

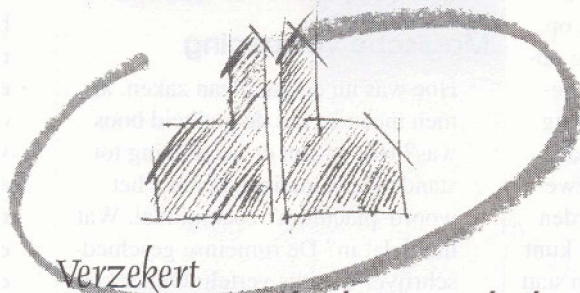
B. Kamphuis 038 - 332 62 48 en

J.G. de Kimpe 038 - 331 63 84.

Giften, die fiscaal aftrekbaar zijn, worden graag ingewacht via bankrekeningno. 63.18.36.934.

ten name van Stichting Afbouw, p/a Hoefblad 4, 8265 GM Kampen. Postrekening van de Generale Bank te Kampen: 80 65 52.

donatus

Verzekert

van Avondmaalstel tot Zadel dak
alles onder uw kerkelijk dak!

Verzekerd zijn bij Donatus is een geruststellend gevoel.

Al sinds 1852 de verzekeraar voor uw kerkelijke eigendommen, maar ook voor al uw andere verzekeringsaangelegenheden.

Vraag vrijblijvend onze brochure of offerte of maak een afspraak voor een vrijblijvend persoonlijk gesprek

Postbus 500
5240 AM Rosmalen

Hoff van Hollantlaan 8
Tel. 073 5221700 - Fax 073 5221717

GELOOFWAARDIG VERZEKERD

(Verzoening en zending)

Het proces **was** al dagen aan de gang. Een **rechtszaak** tegen Winnie Mandela, de beroemde **leidster** van de Afrikaanse vrijheidspartij, 'moeder van het vaderland'. Ze wordt beschuldigd van de moord op een 12-jarige jongen, Stompie. De **rechters** van de Commissie voor Waarheid en Verzoening in Zuid-Afrika moeten rechtspreken. De **toekomst** van het nieuwe Zuid-Afrika staat op het spel. Alle getuigen zijn gehoord. Mensen verdringen zich op de tribune. Ook de moeder van Stompie. Ze barst soms spontaan in tranen uit als ze hoort van het geweld, marteling en onrecht. Alleen de beschuldigde Winnie, met grote zonnebril op, blijft onaangedaan.

Dan ineens, na het woord van de laatste getuigen, **t**e ziet **hef** voor je, staat Winnie op, Kijk nu naar de foto's, die een 'heilshistorisch moment' van de toekomst van Zuid-Afrika laten zien. Met rechte rug loopt Winnie naar Stompie's moeder toe. Ze **ekt** haar handen uit, ontwapenend. Moeder van Stompie kijkt beduusd op. W at gebeurt hier?! ... **W** voor ze 't weet **heeft** Winnie haar in een innige omhelzing gesloten. Overrompeld slaat Stompie's moeder nu ook maar haar armen om Winnie heen. De foto's laten zien hoe ze totaal van slag is. Een stunt van Winnie - om het weer goed te maken, zonder excuus, zonder berouw, zonder erkenning van schuld. Met onbeschaamde hoogmoed probeert Winnie aan het recht te ontsnappen. Bang om af te gaan, bang voor de gevolgen. Doortrapt gemeen trekt ze het recht naar zich toe.

Onder zoveel arrogantie duikt Stompie's moeder verlegen weg. Ze denkt: 'Als dit verzoening is?! Hoe dan nu verder? We kunnen het wel vergeten! Voor mij hoeft het niet meer...'

Er zit **ook** iets **angstigs** in dat voortdurend terugkomen van oud zeer, Hoe **ver** moet je terug in de geschiedenis om **alles** te repareren?

In Nederland zou ons dat niet overkomen. We zouden opspringen: dát pik ik niet! We staan op onze strepen, onze rechten. Durf ons eens tekort te doen! Mensen zijn in Nederland snel 'beschadigd, gekwetst'. We zijn er goed in de schuldigen aan te wijzen. En dat steeds feller. Als je ziek bent, ligt dat aan de verkeerde dokter, medicijnen of ziekenhuis. Anders dan vroeger eisen mensen nu snel vergoeding voor geleden onrecht of schade. We leven nu vijftig jaar na de 2e Wereldoorlog, maar er komen nog steeds oorlogsslachtoffers bij, of vanwege wat ze zelf meemaakten, of omdat ze in een na-oorlogs gezin opgroeiden. Ze eisen hun geld terug, of schadebetalingen, onderzoek in de archieven naar verdwenen eigendom van ouders of grootouders. Het is niet vergeten, en zeker niet vergeven...

Schuld – het steekt nauw

Je merkt, het luistert nauw met schuld en herstel, Een ruzie krijg je maar zo! Oude wonden liggen zo maar weer ogen. Zo snel kom je dus niet af van kapotgemaakte relaties. Er zit ook iets angstigs in dat voortdurend terugkomen van oud zeer. Hoe **ver** moet je terug in de geschiedenis om alles te repareren? Tekens **komen** er nieuwe feiten op tafel. Schuldvragen blijven ons achtervolgen en aanklagen. 't Is om wanhopig van de worden. Zeker als je bedenkt dat het in veel gevallen

te laat is, om **het weer goed te maken**.

Maar je blijft proberen **natuurlijk**. Door **te meten** bijvoorbeeld, **hoe** groot en hoeveel schade jij hebt, en ik. In harde getallen, zakelijk, zoveel meter, zoveel kilo. Cijfers, punten, guldens, euro's. Je weet het zelf ook. Je hebt vast wel eens met je **leraar** ruzie **gemaakt** over je cijfer, **om** een half puntje er bij. Ook al was je zelf **maar half** overtuigd, je speelt je rol als de verdrukte **onschuld**. Je **kunt** allicht **proberen**. Leerlingen laten niet over zich heenlopen. **Onlangs** werd zelfs **een** hele **school** voor de rechter gedaagd om een tiende punt. Daar hing het examen van die jongen van **af**. Dan is kennelijk **alleen** de school fout... Maar als je betrappt wordt op spieken, ben je **natuurlijk** **verontwaardigd**. Hoe **durft** iemand jou **te beschuldigen**...

Onze rechten!.. – en die van God dan?

Ja, toegeven is **moeilijk**. Als je **zelf** tekort gedaan wordt **schreeuwen** we moord en brand. Maar als we de - ren tekort doen, zijn **we** niet thuis. Dat gebeurt in het klein, thuis, met je vrienden. Het gebeurt in het groot. In de samenleving, tussen landen en groepen. **Onbeheersbare** schade, omdat **we** niet toegeven en zeker niet vergeven. Onze belangen! Ons image! Onze rechten...

En wie bedenkt hoeveel we **God** elke dag te kort doen??..., ach, **zeggen** we dan: **God**, God, wie denkt daar nu aan... Hij vergeeft **het** wel... Ja, ja, God wel vergeven, **maar** wij niet!? Kan dat?

Schaam je je niet.....?!

Je voelt dat zo'n mentaliteit de samenleving tussen mensen verziekt. 't Komt **pas goed**, **als de ruzie**, de scheldpartij, het **kwaad** opnieuw recht-gezet wordt, gerepareerd. **Hoe** kan dat? Alleen, door toegeven dat **we** schuld hebben. Mee-schuldig,

allemaal, jij en ik **persoonlijk**. Beschaamd je trotse hoofd buigen. Dan pas is er een uitweg. Als je de ander erkent, accepteert en vergeving vraagt en krijgt. **Dan** kun je weer opgelucht ademhalen. Dan ga je wij-uit en kun je de ander recht in de ogen zien.

Maar wie kan dat? Schuld toegeven? Winnie Mandela niet, Clinton niet, maar wij ook niet. We camoufleren liever onze schuld, Bergen hem diep in ons binnenste op. Maken onszelf wijs dat wij geen schuld hebben.

Maar wie kan dat? Schuld toegeven? Winnie Mandela niet, Clinton niet, **maar wij ook** niet. We camoufleren liever onze schuld. Bergen hem diep in ons binnenste op. Maken onszelf **wijs** dat **wij** geen schuld hebben, of bedenken **oplossingen** en middeltjes om onze schuld weg te praten. Je gaat het afbetalen, met snoep, beloften, goed werk, **met geld**. Met veel **ophef** wordt het aangeboden. Ze eens hoe goed wij zijn... Dan steekt de angst in je hart **weer op**. Betaalden we wel **genoeg**? **Kunnen** wij het **weer** goedmaken. Wil die ander **mij** nog wel accepteren, na alles wat verkeerd ging? Zou ik zelf wel zo iemand accepteren?!

Afkopen – met behoud van gevoelens

Het '**weer** goed **maken**' is **moeilijk** en zwaar. Dat vraagt **boven-menselijke** inspanning. **Mensen** hebben dat eeuwenlang **aangevoeld**. Met hun godsdiensten **riepen** ze de hulp in van hun God en goden. Die moeten de wereld dan maar terug in het spoor **trekken**. **Vloek en kwaad** afwentelen. Mensen hebben er grote offers voor over. Met prachtige kleren, groot **ceremonieel**, plechtige feesten, dure **optochten**, **menselijke** zelfverloocheningen biddende priesters proberen ze de 'goden' op

hun hand te krijgen. Hoe duurder, hoe beter. Hoe meer godsdienst en geheimzinnigheid, hoe sterker. De goden **zullen** luisteren.

Kijk maar naar de **Baalpriesters** op de **Karmel**. Maar **kijk** ook naar de offers, de inspanning en goede werken van Boeddhisten. Hindoes, Islamieten. Ze proberen met een goed leven God of de goden te dwingen het hier **weer goed te maken**. Net zoals **een boel** christenen trouwens. **Een** vrome zondag naar de kerk, een **rumoerige catechisatie**, of een afgedwongen bezoek aan de jeugdvereniging... zie zo, onze 'plicht' tegenover **God** zit er weer op. **Verder kunnen ze net zo** slecht vergeven als niet-christelijke mensen...

Een vrome zondag naar de kerk, een rumoerige catechisatie, of een afgedwongen bezoek aan de jeugdvereniging... zie zo, onze 'plicht' tegenover God zit er weer op.

De brandende vragen op de bodem van het hart van de mensen worden zo gesust. Je kunt ze kennelijk oplossen in ceremonieel, een **verplichting**, een offer, een **kaarsje**, een **rite**, een zangavond, een **kerkdienst**, een 'stukje **bijbellezen**', 'even bidden'... **Goedmaken? Verzoening?** ..Ach, dat daar doen we **niet** moeilijk over. Daar hebben we de priesters voor, of tovenaars, of dominees, of dokters, ministers, hulpverleners. Oude of **moderne** godsdiensten, met of zonder geloof, niemand draait er meer **z'n** hand voor om. We verklaren ons zelf wel ~ j - u i tvrij van schuld.

Onze godsdienstigheid – een meesterlijke camouflage

Voel je, altijd **trekken** mensen het recht naar zich toe. Soms heel **duidelijk**, zoals Winnie Mandela. **Meestal** heel slim en verborgen, **gecamoufleerd**. De mens is een mees-

ter om eigen **schuld** kleiner te **ma-**ken en weg te denken. Met geld, met economie, met welvaart, rijke vakanties, een mooie baan, met **absolute** overgave van de Islam, met een droomwereld van de **New Age**, met wat mokkend meelopen met onze ouders naar de **kerk**, **met** een dagje **wegzwijsen** in gospelmuziek. We bedenken therapieën, systemen, godsdiensten, die de **mensen** naar de mond praten, om hem van **zijn** schuld en wroeging af te helpen. Maar wat ze **ook** bedenken: **geén** oplossing of wegwerken van de schuld. En aan het recht en de eer van God komen ze in de verste verte nog niet toe...

Kruis... breekt binnen in onze keurige bestaansregeltjes

De bijbel begint van de andere kant. Van God uit. Paulus zegt, **1 Kor. 2:3. Ik kom met het kruis!**... Een boodschap van God over **een** verlosser die aan het kruis hangt! **Hoor je!** Kruis, paal, galg, strop, marteldood... Zo maakt **God** vrede. Door bloed aan de **paal**, **het kruis**, Kol. 1:20-22. Met zijn gemarteld **lichaam** aan het kruis, met zijn **totale** ondergang, heeft Christus ons **weer** verzoend met God, v. 22. Waarom **nu juist** Christus, een gekruisigde **Christus**? En... waarom **alleén Christus**?

Alleen Christus,

- omdat we **niet** alleen **mensen** te kort doen, maar telkens ook **weer** **God** negeren en **wegdrukken**. Vergeving begint van God uit. **Christus** is het grote wonder, dat **verzoening** bij **God** begint, uit liefde die wij niet verdiend hebben

Alleen Christus,

- omdat Hij uit de hemel op aarde **gestuurd** werd, geboren uit de maagd Maria. Dat **heeft** **geen** mens kunnen bedenken.

Alleen Christus,

- omdat Jezus iemand was die nooit zondig dacht of zonde deed. Dat zegt of doet niemand Hem na.

Alleen Christus,

- omdat Hij God **serius** nam, opkwam voor zijn rechten en God oprecht liefhad. Wie van **ons** zegt dat van **zichzelf**?

Alleen Christus,

- omdat Hij uit **ónze** zonde en schuld op zijn schouders tilde. Ze **wegdroeg** naar het **kruis**. Dat heeft nog nooit iemand bedacht of gedaan.

Alleen Christus,

- omdat Hij tot één **bonk** zonde werd **gemaakt**, 2 Kor 5:21, door God verlaten aan het kruis, het graf ingegaan **met** onze zonde.

Toen Hij alles, **alles** volbracht had, **tóen** was het ene, beslissende offer gebracht. Toen riep God **Hem** uit het graf tevoorschijn. Het **was goed** tussen Hem en God. Christus ging **vrij-uit**, Hij kwam levend tevoorschijn uit zonde, schuld, graf en dood. Hij kan God recht in de ogen kijken en sterft niet, nooit meer. Hij gaat voor eeuwig...vrij-uit.

Het isVOLBRACHT...!!

Zo alleen wordt **schuld** weggedaan, volledig betaald, een streep er **door**. Dat is compleet nieuws, groot nieuws, blij nieuws. Wie achter Christus aangaat, in Hem gelooft, gaat ook **vrij-uit**, laat schuld en straf achter **zich**. Het is vergeven, verzoend. Christus aan het kruis riep het luid, **vrij** en frank: 'Het is volbracht!' De mooiste woorden die ooit op aarde hebben **geklonken**. Geroepen vanaf het kruis. Trillend **over** de kale heuvel van Golgotha. Opbotsend tegen de lange **mantels** van Schriftgeleerden, omstanders en discipelen. **Beukend** op de oren van mensen. Net **toen** het angstige donker optrok. **Schril** maar helder klonk het in de late **namiddag**, vlak voor het Pascha. Mooier, voller, dieper, warmer dan de mooiste Bach-cantate: 'VOLBRACHT... Beer God, uw Knecht rapporteert: zijn werk is AF!'

Daarom moet ook deze boodschap, dat evangelie over de hele wereld **klinken**. Het is geen bericht dat mensen of professoren **in elkaar gezet** hebben. Maar wat in geen **mens**hart is opgekomen, van geen president, minister, priester, **tove-**

Foto: ANP

naar, imam, gum, profeet of dominee, dat **kwam** op in **Góds hart**. Een hart dat liefhad. Een hart zijn geliefde Zoon voor ons overgaf. Uit de hemel **kwam** Hij op aarde, werd door ons weggehoond, mishandeld en opgehangen aan het kruis. **Zó**, langs ongekende wegen, baande God de weg van **verzoening** en vergeving, naar ons toe, naar de wereld toe. Alleen door dit evangelie ga jij, **en** jij, en jij, en ik vrij-uit.

'Het is volbracht!' ... De mooiste woorden die ooit op aarde hebben geklonken, (...) Net toen het angstige donker optrok. Schril maar helder klonk het in de late namiddag, vlak voor het Pascha. Mooier, voller, dieper, warmer dan de mooiste Bach-cantate....: 'VOLBRACHT., Heer God, uw Knecht rapporteert: „zijn werk is AFI!’

Klank en tegenklank

Dit evangelie brengt vrede en genezing voor mensen **en** samenleving. Maar... het strijkt wel tegen de haren in. Het is een hard **woord**: kruis, en schuld, en verzoening door recht. Het kwetst onze **trots** en **eigenwaan**. **Dan** verdraaien we snel de betekenis **van** het kruis. Jezus is dan ook maar een gewoon **mens**, zeggen we **snel**, een martelaar - **ze**ker, maar ach die zijn er zoveel... Jezus, - hooguit een voorbeeld van oprecht leven, ter navolging.

Christendom wordt **dan een** godsdienst naast en tussen andere godsdiensten. Niet minder, niet beter. Dan heb je **geen** dominees, evangelisten of zendingen meer nodig. Dan **moeten** de Verenigde Naties, de Europese Unie, **Artsen** zonder grenzen, het Rode Kruis, Mobiele **brigades**, economen, technici **en** ministers de zaak **maar** oplossen. Met praten, geweld, legers, geld, amusement en welvaart...

Trap er niet in. De kerk houdt het kruis hoog. Niet **hoogmoedig**, maar nederig, ootmoedig. Wie het kruis preekt laat ook zelf de liefde zien, die achter en in en door het kruis spreekt. De **liefde** van God, die mensen zoekt. De verkondiging van het **kruis** is de nederige **gang** van gelovigen, die weten dat ze vrij-uit gaan door liefde, genade en verzoening. Dat houdt de kerk op de been, brengt evangelisatie op **gang**, geeft **dynamiek** aan de **zending**: het kruis alleen.

Ze worden dienst-knechten van de gekruisigde Christus.

TU-studie om het kruis - meer dan een zegen!

Dat is de enige basis voor de Theologische Universiteit is. Er moeten straks studenten afstuderen die dít, inderdaad dwaze, evangelie moeten doorvertellen, onderwijzen, voorhouden en aandringen op geloof. Ze worden dienst-knechten van de gekruisigde Christus. Om jullie, je vrienden, je ouders, de leraren, de Clintons, de Saddams, de Winnie

Mandela's, de Stompies, de moeders en vaders **van** de **Stompies**, de Spice Girls, de Michael Jacksons, de bakkers, postbodes, leraren, leerlingen, ja iedereen, waar ter wereld ook, aan te spreken met het evangelie van het kruis. Tegen ongeloof, hoogmoed, angst en onbeleden schuld in. Zo zijn we met elkaar kerk van Christus.

Wie vrij-uit gaat voor God **dóór** het kruis, gaat ook vrij-uit de wereld in **mét** het kruis.

Vrij-uit, het kan.

We worden door God bevrijd en geroepen.

Studenten en docenten in Kampen, **ouders** en vrienden thuis, kerkmensen, gelovigen, oud, jong.

En ze aanbidden de gekruisigde christus.

Vrij-uit gaan ze.

Vrij-uit staan ze.

Vrij-uit...jij ook?!

Drs. C.J. Haak is universitair docent Zendingswetenschap, Godsdienstwetenschap en Evangelistiek aan de Theologische Universiteit C Kampen en docent aan het Instituut of Reformed Theological Training te Zwolle.

De Wittenberg

Voor christenen die méér willen!

- ▶ **Eenjarige Bijbelschool**
praktisch christen-zijn in deze wereld
- ▶ **Een erkende HBO-opleiding**
voor godsdienstonderwijs, kerkelijk en missionair werk
- ▶ **Opleidingsjaar Zending en Evangelisatie**
je beroep combineren met missionair of diaconaal werk
- ▶ **Korte cursussen**
praktische toerusting voor gemeentelieden

Wil je meer weten?
Kom eens langs!

Open Huis

Aanvang programma

Vrijdag 20 nov. '98 19.30 uur
Zaterdag 27 febr. '99 10.30 uur
Vrijdag 23 apr. '99 19.30 uur

Wilt je meer informatie of een dagje meelopen? Bel 030-69 24 166
Internet: <http://www.che.nl/wittenberg>

De Wittenberg

KRAKELINGWEG 10
3707 HV ZEIST
TELEFOON 030-69 24 166

OP, WAAKT OP!, ZO KLINT HET LUIDE

Lied
vandeweek

Achter het ontstaan van 'Op, waakt op!', zo klinkt het luid' gaat een groot drama schuil. In 1596 werd de Duitse stad Unna (Westfalen) getroffen door een zware pestepidemie. Binnen zeven maanden stierven er 1400 mensen en de predikant ter plaatse, **Philipp Nicolai**, moest aanzien dat op het kerkhof rond **zijn** ambtswoning dagelijks tussen de 20 en 30 begrafenissen plaatsvonden. Nicolai vond troost in de **belofte** van het eeuwige leven, vooral in de **beschrijving van** het hemelse **Jerusalem**, en in die troost wilde hij de overlevenden laten delen. Kort nadat de pestepidemie **was** uitgewoed, publiceerde hij daarom een boekje dat de weerslag was van al zijn overpeinzingen tijdens de zware maanden: '**Freudenspiegel des ewigen Lebens**'. In deze 'Freudenspiegel' waren twee liederen van Nicolai's hand opgenomen: 'Wachet auf, ruft uns die Stimme' en 'Wie schön leucht't der Morgenstern'. Ze zijn in het Liedboek te vinden onder de nummers 262 en 157.

De twee liederen van Nicolai zijn vol van de verwachting van de hemelse Bruidegom. In 'Wie schön leucht't der Morgenstern' staat de persoonlijke relatie tot de Bruidegom centraal; in 'Wachet auf, ruft uns die Stimme' is het vooral de kerk die uitziert naar de Bruidegom. De Nederlandse versie van 'Wachet auf, ruft uns die Stimme' staat deze week centraal. De vertaling is van de hand van de **hervormde predikant C.B. Burger**. Ze is vanaf de bundel '38, de voorloper van het Liedboek, in Nederland ingeburgerd. De melodie was hier al veel eerder bekend doordat ze, in een gewijzigde en isometrische vorm, ook al in de Evangelische gezangen

(1806) en de Vervolgbundel (1866) was te vinden.

'Der Stirnme zu Mitternacht' Nicolai gaf **zijn** lied als ondertitel '**Ein Lied von der Stimmew Mitternacht und von den klugen Jungfrauen, die ihrem himmlischen Brautigam begegnen**'. Deze titel maakt duidelijk uit welke bijbelse elementen Nicolai zijn lied opbouwde: **Jesaja's** profetieën ('der Stirnme zu Mitternacht'), de gelijkenis van de wijze en dwaze meisjes ('der klugen Jungfrauen'), én visioenen uit de Openbaring ('ihrem himmlische Brautigam'). De precieze bijbelse vindplaatsen zijn bij tekst en melodie **afgedrukt**. Behalve de verwijzingen naar Jesaja en **Openbaringen** is **daar** ook een verwijzing **naar** Hooglied te vinden. Hooglied werd in **Nicolais'** tijd vooral geestelijk uitgelegd. De bruidsmystiek had in de late Middeleeuwen een grote rol gespeeld en ze kwam nu, in de late **16de eeuw**, opnieuw op. Het is boeiend om te zien hoe in Bachs bekende cantate over 'Wachet auf, ruft uns die Stimme' (BWV 140) voordit aspect is uitgewerkt; in **Bachs tijd** speelde de bruidsmystiek een belangrijke rol in theologie en **geloofsleven** (en dus ook in de kerkmuziek).

Lied 262 vertoont een duidelijke opbouw. Strofe 1 is de aankondi-

ging van en de oproep tot het **bruiloftsfeest**, in strofe 2 gaat het om de aankomst van de Bruidegom en strofe 3 bezingt de vreugde van de bruiloft van het Lam. Het lied vertoont inhoudelijk gezien duidelijk een stijgende lijn. De Vlaamse hymnoloog Ignace de Sutter wijst er op dat die stijgende lijn wordt onderstreept door de toenemende intensiteit van de gebruikte acclamaties: 'Halleluja' (strofe 1), **Hosianna** (strofe 2) en 'Io, in dulci jubilo' (strofe 3). De eerste twee zijn ook in de Nederlandse vertaling **terug** te vinden, de laatste niet letterlijk maar wel inhoudelijk.

Het zal **niet** moeilijk zijn om dit lied op functionele plaatsen in de eredienst in te passen. De thematiek van de wederkomst en de bruiloft van het Lam biedt duidelijke handvaten. In het klassieke kerkelijk jaar is het najaar de tijd **waarin** de voleinding centraal staat; de gelijkenis van de 10 meisjes wordt altijd gelezen op een van de laatste zondagen van het kerkelijk jaar. Ook kunnen we ook denken aan de **Adventstijd** (vooral **als** het gaat over de komst van de Bruidegom), het Avondmaal (bij voorkeur met de lezing van het kort formulier, **waarin** uit Openb. 19 **wordt** geciteerd) of een **begravenisbijeenkomst** (vergelijk de ontstaansgeschiedenis van het Lied).

HOTEN • VAN RIETSCHOTEN • VAN RIETSCHOTEN • VAN RIETSCHOTEN • VAN

VAN
HO
VAN
HOT
VAN
HOTEL

BOEKHANDEL
Uw boekenbestellijn 010-4820488

VAN RIETSCHOTEN

Keizerswaard 8, 3078 AM Rotterdam. Winkelcentrum Keizerswaard

HOTEL • VAN RIETSCHOTEN • VAN RIETSCHOTEN • VAN RIETSCHOTEN • VAN

Lied 262 is een hooggestemd, meeslepend en visionair lied. Dat is niet alleen het gevolg van de tekst, maar ook van de melodie en de combinatie van beide. Zowel tekst als melodie zijn door Nicolai geschreven, overeenkomstig de traditie van het Duitse 16de-eeuwse kerklied.

De melodie valt uiteen in twee delen: de regels 1 t/m 6 - waarbij 4 t/m 6 een herhaling is van 1 t/m 3 - en de regels 7 t/m 12. De eerste drie regels van de melodie worden gekenmerkt door een motief dat doet denken aan een trompetsignaal en dat verwijst naar de 'wachters': de drie noten op de tekst 'Op, waakt op!', en de uitbouw daarvan in r. 2. Die tweede regel ligt overigens niet voor niets hoog, want het gaat om torenwachters. De melodie bereikt hier direct al haar grootste omvang: van de lage beginnoot tot de hoogste noot van de melodie op '...roe-pen-toch be-dui-den' (r. 2) De tweede helft van de melodie, de regels 7 t/m 12, heeft aan het begin een totaal andere uitstraling. Na de expansie van de eerste helft lijkt ze hier haast week en ingetogen: een dalende beweging, geen sprongen, en verandering van het ritmische patroon door de figuur op de woorden 'Gij sla-pen-den...'. Maar vanaf r. 9 bloeit de melodie in een prachtige beweging weer open: een stijgende lijn tot in de voorlaatste regel de hoogste noot weer is bereikt, niet voor niets precies op de tekst: 'het feest breekt aan'. De melodie van 'Wachet auf, ruft uns die Stimme' zal bij velen bekend zijn; de vraag is alleen in welke versie. Let daarom bij het aanleren op het ritme en op de overgang van de ene regel naar de andere - soms opmatig, vanuit een kwartrust, soms in een doorgaande beweging (bij de slotregels). De melodie vraagt om een energieke wijze van zingen, uitgaande van de halve noot.

¹ Ignace de Sutter, *De dienst van het lied*; Brugge 1974. p. 21.

262 Wachet auf, ruft uns die Stimme

Philipp Nicolai 1599

- 2 Sion hoort de wachters zingen,^{4 5}
zij voelt het hart van vreugd opspringen,
ontwaakt met spoed, staat haastig op.
Uit de hemel daalt Hij neder,⁶
in waarheid sterk, in liefde teder:
haar licht verschijnt, haar ster gaat op.
Kom Heiland, 's aardrijks kroon,
Heer Jezus, 's Vaders Zoon!
Zingt hosanna,
komt altemaal
ter bruiloftsmaal,
waar Hij ons roept aan 't avondmaal!
- 3 Laat ons U ter ere zingen
met allen, die uw troon omringen,⁸
één koor van mens' en engelenstem!
Paarlen zijn der poorten bogen,
die nederdalen uit den hogen:⁹
het hemelse Jeruzalem.
Geen oog heeft ooit begroet,
geen hart heeft ooit vermoed¹⁰
zulk een vreugde.
Zo juichen wij
en roemen blij
de glorie van uw heerschappij!

¹ Jesaja 51:17

² Jesaja 62:6

³ Mattheus 25

Jesaja 52:8
Hooglied 5:12 en 5
Mattheus 24:30

⁷ Jesaja 60:1, Openbaring 22: 16

⁸ Openbaring 5:11

⁹ Openbaring 21

¹⁰ 1 Corinth. 2:9

Naar Philipp Nicolai (1566-1608), Vertaling C.B. Burger, geb. 1897

Wat maakt je gezin christelijk?

In *Eén Plus I* van september schreven Sjoerd Wijma en Mieke Brink over de vraag: waaraan **herken je een christelijk gezin eigenlijk?** In een christelijk gezin staat Christus centraal. Altijd en overal. Maar hoe straal je dat **uit** naar de buitenwacht? En hoe draag je dat over op je kinderen?

In het algemeen geldt: iets overdragen lukt het beste met een combinatie van woord en daad. Je beweert iets en je houdt je er zelf ook aan. Je doet iets en je legt uit waarom je dat doet. We **kunnen** dat nog **wel** verder onderscheiden. Op **vijf verschillende 'niveaus'** kun je christen-zijn overdragen. Alle vijf zijn ze nodig. Maar de diepste **la-**gen stralen het meeste uit.

Wat je doet

Laag 1 is de **oppervlaktelaag**: je **gedrag, wat je doet**. De kerkgang, de bijbellezing aan tafel, het gebed, niet vloeken, naar vereniging en **catechisatie** gaan, enzovoorts. In de dagelijkse opvoedingspraktijk zetten we veel in op deze laag. We corrigeren de kinderen vaak op gedrag. En natuurlijk, dat is heel waardevol. Je wilt tenslotte dat ze goede christelijke gewoonten opbouwen. Maar er is meer.

Wat je kunt

Een laag dieper gaat het over je gedrag. Dan niet bepaald door regels maar door je eigen mogelijkheden en **gaven**. Laag 2: je **capaciteiten, dat wat je doet omdat je het kunt**. Omdat je nogal handig bent, wordt je vaak **gevraagd** voor klusjes **terwille van** de kerkelijke gemeenschap, of omdat je belangstellende vragen kunt stellen ga je vaak op ziekenbezoek. In veel gezinnen wordt – terecht – hieraan ruim aandacht besteed: Jan loopt met **evangelisatiefolders**, **Nienke draait mee** in het crèche-rooster. Daaruit spreekt al meer, dan uit het pure **houden-aan-regels**. Maar als ouders nooit uitleggen waarom ze dit gedrag stimuleren, mist er iets. Daar-

om steken we nog een laag dieper.

Wat jou drijft

Laag 3 gaat over je **overtuiging, wat je gelooft, wat jou drijft**. Je gelooft dat God de wereld geschapen heeft en dat Christus voor je zonden gestorven is **enz.** Als burend daarnaar vragen leg je die overtuiging uit, **ook** ongevraagd komt het ter sprake. Ook met je kinderen heb je het hierover. Hoe meer je uitlegt waarom je bepaalde dingen zo en zo gedaan wilt hebben, hoe meer je van je overtuiging overdraagt. Bijvoorbeeld: waarom wil je dat er in elk geval op zondag tijd is voor een rustig en feestelijk ontbijt? Waarom wil je eigenlijk niet dat je kinderen elkaar uitschelden? **Soms** veronderstel je zomaar dat ze dat wel weten. Het **kan** al heel wat 'extra' aan christelijke sfeer geven, als je die elementen van je **overtuiging** wat vaker benoemt.

Wie je bent

Laag 4 is de laag van je identiteit: wie ben je? Wat hoort nu echt bij jou? Je **wéét** niet alleen dat je een kind van God bent, dat is ook een stukje van jezelf geworden. Met alle vragen en worstelingen die je houdt! Vaak praat je hierover moeilijk, omdat dit zo verknoopt is met je eigen zwakheden. Maar juist als je daarvan iets laat zien, merk een ander hoe diep het bij jou gaat. Het **kan** een geweldige **indruk** op een **kind maken**, als het zijn moeder hoort opbiechten: 'Ik ben zo iemand die alles tot in de puntjes wil regelen, en wat kost het me dan **een** moeite om dingen aan de Here over te laten'.

Wat jou draagt

Laag 5 is de laag van **de spiritualiteit: je besef van** het grote geheel. Hier gaat het er niet meer om dat jij met jouw moeiten **naar** de Here gaat, maar dat je beseft dat je een klein onderdeelje bent van zijn wereld. Dit is het niveau van het onbekommerde prijzen van de Here, los van wat Hij voor jou heeft gedaan. Puur omdat Hij bestaat! Dit is het niveau van de liefde voor de Here,

G.J. van Middelkoop

M meegelezen

van de verwondering en de diepe vreugde. Je merkt **wel**: tot dit niveau ga je zelden. En als die verwondering over je heen valt, is het enorm moeilijk om die onder woorden te brengen, om die zuiver te **delen** met anderen. Terwijl **dát** de diepste gemeenschap brengt.

(...)

Voordoen

in de opvoeding van kinderen gaat het erom dat zij zelf voor Gods ogen gaan leven. Dat **zij** het diepste doel van hun leven gaan zien: de **lof** op God. **Daarheen** kun je slechts de weg wijzen. Ze moeten hem zelf gaan zien. Hoe **dieper** het **niveau, hoe meer ze er zelfvoor moeten kiezen**. Dat **betekent** niet dat je als ouders maar weinig **kunt** doen. Je kunt het goede voorbeeld geven. Als ze aan je zien wat het voor jou betekent, is dat voor hen het beste bewijs **dát** het iets betekent. Een voorbeeld. Je kunt hun de psalmen aanleren (laag 1), dat lukt zeker **als ze klein zijn**. Je kunt ook instellen dat elke zondagavond het hele gezin samen zingt en musiceert (laag 2). Pubers zijn daarin soms al moeilijker **mee te krijgen**, toch waarderen ze (zeker achteraf) zo'n regel wel. Je kunt ook regelmatig uitleggen, dat de Here het **fijn** vindt als **we** voor Hem zingen (laag 3). **Daarmee** laat je je eigen overtuiging zien. Maar je merkt ook dat je die overtuiging niet kunt **afdwingen** bij je **kind**. Je kunt vertellen hoeveel hulp jijzelf hebt ondervonden als je in moeilijke tijden een psalm uit je hoofd kon zingen (laag 4). Hij zal toch zelf aan den lijve moeten ervaren hoeveel troost ervan **uit** kan gaan. Doordat jij hem dat verteld hebt, zal het voor hem trouwens eerder een reële mogelijkheid zijn.

STICHTING VOOR WERELDWIJDE BIJBEL VERSPREIDING (THE BIBLE LEAGUE)

**IEDER JAAR BIJBELJAAR IEDERE MAAND BIJBELMAAND
IEDERE DAG EN DAG MET DE BIJBEL**

Wist u dat er wereldwijd minstens 100 miljoen *Christenen* zijn, die geen eigen *Bijbel* hebben? Velen van hen wachten al jaren op een *Bijbel*. Wilt u het mogelijk maken, dat elke maand namens u een *Bijbel* gegeven wordt aan mensen, die daar biddend naar uit-zien? Opdat ook voor hen iedere dag een dag met de *Bijbel* kan zijn? En wilt u ons machtigen periodiek automatisch een bedrag(je) te incasseren? Vul dan onderstaande bon in en meld u aan als deelnemer aan onze

WERELDWIJDE BIJBELKRING (vanaf f 7,50 p.mnd)

Ondergetekende, de heer/mevrouw*):

Adres:.....

Postcode: Woonplaats:.....

wil helpen *Bijbels* te zenden aan mensen, die ernaar verlangen, en machtigt de Stichting voor Wereldwijde Bijbelverspreiding "The Bible League" te Maassluis om

eenmaal per maand/kwartaal/halfjaar/jaar*)

van zijn/haar bank/girorekening nr.

Een bedrag ad f

te incasseren als gift voor *Bijbelverspreiding*. Hij/zij behoudt zich het recht voor om het afgeschreven bedrag binnen 30 dagen op zijn /haar rekening te laten terugboeken. Hij/zij ontvangt als welkomstgeschenk 4 deeltjes van de serie "Meeleven"

Datum:.....

Deze bon zenden naar: Postbus 142, 3140 AC Maassluis

Handtekening:.....

Uiteraard zijn ook eenmalige giften van harte welkom op giro nr. 699 10 23 c of bankrek.nr. 3098 44 983 t.n.v. Stichting voor wereldwijde Bijbelverspreiding te Maassluis. Infor: tel. 010-5912378(ds. D.J. Van Vuren)

Ons werk wordt hartelijk aanbevolen o.a. door prof.dr. J. Douma en prof.dr. W.H. Velema

*) s.v.p. doorhalen wat niet van toepassing is

Je kunt ook zelf lofzingen (laag 5). Zo'n tevreden geneurie terwijl je de gereedschapkist opruimt. Zo'n inzet uit volle borst na een mooie preek. 'Hij meent het', denkt je zoon (laag 4). Misschien beseft hij zelfs ineens dat *het groter is dan jij*. Het heeft jou te pakken. God Zelf! Hij bestaat werkelijk! Dat is laag 5.

(...)

Het gebed

Het gebed is *essentieel* voor een christelijk gezin. Een waarachtig gebed reikt naar laag 5. Naar het klein worden, de overgave, het diep afhankelijk worden van de Almachtige. In het gebed besef je: ik kan het *mijn* kinderen niet geven. Zelfs met al mijn goede voorbeelden niet. Ik kan het ook de Here *niet* afdwingen met de intensiteit van mijn gebed. Ik kan alleen maar vertrouwen dat Hij weet wat Hij doet; en dat dat echt goed is. Rusten in zijn grootheid. De meeste gebeden aan

tafel dringen niet tot deze laag door. Daarvoor ontbreekt meestal de rust. Wie publiek moet voorgaan is vaak terughoudend met zijn *eigen* emoties. Begrijpelijk, maar je *kunt* je kinderen *dan* bijvoorbeeld wel laten merken dat er voor jou ook nog een ander gebed is. Het persoonlijke gebed, van vader en moeder apart, elk voor zich op *een* eigen moment van de dag. Jouw voorbeeld en je spreken daarover kan je kind stimuleren om zelf ook zo'n gebedsmoment te zoeken. Dat gebed doortrekt de hele dag.

Bij het overdragen van normen en waarden aan je kinderen, blijf je vaak *makkelijk steken op de 'opervlakte'-niveaus*. 'Je gaat naar catechisatie, punt uit!' Of: 'Kom op, *wees niet* te beroerd eens wat voor sen ander te *doen*'. (laag 1 en 2). Het wordt al beter als je je *overtuiging* onder *woorden* brengt. 'Waarom mag je *geen* drugs gebruiken?' Dan *zou* je je lichaam niet bewaren

als een tempel van de Geest. (laag 3). Je gaat nog dieper als je laat zien hoe je zelf bepaalde waarden strijdend hebt veroverd (laag 4): 'Toen wij verkering hadden zaten we ook vaak heel intensief te vrijen. Maar het bevredigde niet echt. Vaak *was* het een teken dat er iets uitgepraat moest worden, waar we *geen* van beiden zin in hadden. Pas toen we besloten hadden om altijd eerst te praten, merkten we dat ons vrijen rustiger *werd*, niet zo beladen met sex, meer met terderheid. We durfden dan ook beter tegen elkaar te zeggen: kijk uit, niet verder gaan'. En dan dat ene geladen moment (laag 5). Vader en moeder hadden woorden gehad tot onder het eten toe. Hij pakte de Bijbel, las de psalm die *aan* de beurt *was* en met afgebeten stem. Stokte ineens, overweldigd door de woorden. *Keek* moeder aan, en tegelijk zeiden ze: 'Het spijt me'. Het *was* doodstil...

